

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2006

David Beňák

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
KATEDRA PEDAGOGIKY**

Terénní sociálně výchovná práce v romské komunitě
Social's educational streetwork in the Roma community

diplomová práce

David Beňák

pedagogika

PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.
vedoucí práce

2006

P r o h l á š e n í:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně pouze za odborného vedení vedoucí diplomové práce PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. Dále prohlašuji, že diplomová práce byla vypracována s využitím pramenů a literatury uvedené v seznamu literatury.

Datum:

.....
podpis

P o d ě k o v á n í:

Rád bych touto cestou vyjádřil svůj dík PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D., za její cenné připomínky, trpělivost a ochotu při vedení mé diplomové práce.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Vybrané pojmy.....	7
3. Koncepce romské integrace	10
4. Sociálně výchovná práce v rámci sociální pedagogiky.....	13
5. Specifické prostředí romské komunity.....	14
5. 1 Romská rodina	17
6. Počátky sociálně výchovné práce v romské komunitě.....	20
6. 1 Slovensko	20
6. 2 Čechy	21
7. Činitelé sociálně výchovné práce v romské komunitě.....	23
7. 1 Práce terénního sociálního pracovníka dnes	23
7. 2 Asistent pedagoga	31
7. 3 Sociální asistent.....	33
7. 4 Kurátor pro děti a mládež.....	34
7. 5 Koordinátor komunitního vzdělávání/komunitní pracovník.....	35
7. 6 Krajský metodik komunitního plánování sociálních služeb	35
8. Komunitní práce.....	37
8. 1 Specifika komunitní práce v romské komunitě.....	39
8. 1. 1 Práce s dospělými Romy.....	43
8. 1. 2 Práce s romskými dětmi.....	45
9. Komunitní plánování.....	48
10. Příklady komunitních projektů.....	51
10. 1 Stolpinovo, příklad komunitního projektu ze zahraničí	52
10.1.1 Zhodnocení.....	54
10. 2. Komunitní projekty v Brně	54
10. 2. 1 DROM, romské středisko	55
10. 2. 2 Zhodnocení.....	58
11. Příklady komunitních plánů	59
11. 1 Komunitní plánování ve městě Ostrava	59
11. 2 Komunitní plán ve městě Ústí nad Labem	61
11. 3 Zhodnocení.....	62
12. Komunitní vzdělávání a komunitní škola v práci s romskou komunitou	63
12. 1. Komunitní vzdělávání	63
12. 2 Komunitní škola.....	65
12. 3 Příklady některých projektů	66
12. 3. 1 Základní škola v Předlicích.....	67
13. Závěr	69

Resumé v českém jazyce

Resumé v anglickém jazyce

Seznam použité literatury

Příloha č. 1

1. Úvod

Na území bývalého Československa od období konce druhé světové války do roku 1989 se tehdejší vlády snažily zabývat problematikou romské komunity (tzv. cikánská otázka). Tyto snahy lze označit jednoznačně za tvrdě asimilační. Realizaci terénní práce v romské komunitě jako metody práce měli v popisu práce terénní pracovníci (někdy také nazývaní kulturně-sociálně-zdravotní pracovníci) sekretariátů „komisí rad ONV¹ pro otázky cikánských obyvatel“ (na Slovensku) a specializovaní sociální pracovníci odborů sociálních věcí (v Čechách). Práci těchto specializovaných pracovníků nemůžeme jednoznačně odsoudit, neboť jejich úkolem bylo vedle represivního působení provádět také prevenci a poskytovat poradenství.

Romská komunita je kulturně, hodnotově, sociálně odlišná a marginalizovaná skupina obyvatel České republiky, která je předmětem zájmu sociální pedagogiky a sociální práce. V obecné rovině lze říci, že romská komunita je předmětem zájmu sociální politiky státu².

Integrační snahy cílené na příslušníky romské komunity s prvky terénní práce ve formě projektů a jiných aktivit objevují na území České republiky počátkem 90. let. Toto období je také významné z pohledu aktérů (realizátorů) integračních snah. Poprvé po velice dlouhé odmlce vstupují do oblasti integrace Romů i nevládní neziskové organizace a Romové samotní.

Změna režimu a nutné sociální a ekonomické změny přinesly proces sociálního propadu příslušníků romských komunit, který můžeme pojmenovat jako sociální vyloučení (exkluzi). Sociální vyloučení má mnoho podob, a proto je nutné hledět na tento problém multidimenzionálně. Je zde tudíž prostor i pro sociální pedagogiku. Každá činnost, která je realizována ve prospěch Romů, je vlastně bitvou, jejímž cílem je posunout Romy blíže neromskému obyvatelstvu (společnosti) a naopak.

¹ Okresní národní výbor.

² Sociální politiku můžeme vymezit jako „cílevědomou činnost státu, organizací a institucí, usilující o vytváření podmínek, které omezují příčiny sociální nerovnováhy a zajišťují předpoklady pro harmonický vývoj jedinců, skupin i celospolečenských celků“ (Mühlpachr, 2004:59).

Cílem této práce jsou aktivity, u kterých nalezneme aspekty sociálně výchovného působení realizované převážně v terénu a zacílené na příslušníky romské komunity.

Významnými metodami práce s Romy je komunitní práce a komunitní plánování. Jedná se o metody práce, které mohou integraci příslušníků romské komunity výrazně pomoci a jsou použitelné v práci pomáhajících profesí (sociální pracovník, sociální pedagog atd.).

2. Vybrané pojmy

Romové nejsou jednodílná skupina. V největším počtu jsou zastoupeni na území ČR Romové slovenští, kteří tvoří asi 75 – 85% romské populace. Výraznou specifickou komunitou jsou Romové Olašští, kteří tvoří asi 10% romské populace. Zbývajících 10 až 15% tvoří Romové maďarští, němečtí Sintové a velice nevýznamným počtem jsou zastoupeni původní čeští Romové (Horváthová, 2002: 64). Rozdíly mezi jednotlivými skupinami jsou v oblasti kultury, způsobu života i jazyka. Z tohoto důvodu se jeví jako vhodné užívat termín **příslušníci romské komunity (romská komunita)**³.

Integrace je proces, jehož obecným cílem je bezproblémové (bezkonfliktní) soužití, tj. plná účast všech obyvatel ve všech oblastech společenského života a na fungování státu. Zároveň se však plně uchovávají odlišnosti participujících skupin obyvatelstva (srov. Frištenská, Haišman, Víšek, 1999). Oblasti, na které by se měl proces integrace zaměřit, specifikuje vládní Koncepce romské integrace. Z pohledu psychologie je „...integrace kvalitativně vyšším stupněm adaptace. Je výsledkem učení na kognitivní i emotivní úrovni. Odlišný jedinec musí prostředí, do něhož by se měl

³ S vymezením pojmu romská komunita, jež uvádí vládní Koncepce romské integrace, se nelze zcela ztotožnit, neboť romství je také jedním ze specifických atributů, který vyžaduje specifický přístup v práci s touto cílovou skupinou. Vymezení pojmu **romská komunita/romské komunity** Koncepcí romské integrace je následující: „Pojem romská komunita se s pojmem romská národnostní menšina překrývá částečně. Zatímco definičním znakem příslušníka romské národnostní menšiny je aktivní vůle být za příslušníka menšiny považován a posleďně s ostatními rozvíjet jazyk a kulturu, příslušníkem romské komunity je de facto, každý, koho majorita jako příslušníka této sociálně a etnický definované skupiny identifikuje. Vědomí své odlišnosti čerpají mj. také ze svého postavení ve společnosti, tj. z toho, že jsou majoritní společností odmítání a marginalizování“ (Koncepce romské integrace, 2004:1).

integrovat, poznat, a navíc musí zvládat nepříjemné emoce, které tento proces doprovázejí“ (Vágnerová, 2002:256).

Majorita, majoritní společnost je skupina obyvatel (osob), kterou není možné označit jako součást romské komunity a není součástí jiné národnostní menšiny žijící na území naší republiky.

Pokud stát, region, či obec realizuje určitou politiku (koncept) romské integrace, musí zaujmout i postoj zohledňující jejich **sociokulturní handicap**. Jazyk, sociální normy, chování, životní strategie apod., se podílejí na tom, že Romové se socializují pod vlivem odlišných kulturních a sociálních vlivů, znevýhodňujících je při začleňování do společenského života.

V souvislosti s ustavením funkce romského pedagogického asistenta⁴ (asistent učitele – vychovatel) se setkáme s pojmem **znevýhodňující sociokulturní prostředí**. Zde se užívá ve vztahu k dětem, které jsou v důsledku odlišné socializace znevýhodněné při vstupu do školy.

Sociální vyloučení (exkluze) nenahrazuje termín **chudoba**⁵, ale jedná se o proces, dotýkající se především vyloučení z aktivní a plné účasti na společenském životě. Souvisí s uplatňováním občanských, politických a sociálních práv jednotlivců (srov. Antalová, Košková, 2003). Navrátil, Šimíková (2003:79) definují sociální vyloučení takto: „Proces (případně stav), který určité jednotlivce, rodiny, případně skupiny či celá lokální společenství omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém, politickém a občanském životě

⁴ Zřízení funkce pedagogického asistenta upravuje §16 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon) ve znění pozdějších předpisů. Dále se k této funkci také vztahuje §7 prováděcí vyhlášky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

⁵ Zejména jde o spojení chudoby a etnické příslušnosti. „Etnická příslušnost a obecně rasa jsou v evropské populaci významným rysem struktury chudoby a nerovnosti. Chudoba je mezi příslušníky etnických skupin četnější než mezi majoritní populací. Neprojevuje se jen jako nejistota zaměstnání a nízký příjem, respektive nezaměstnanost. Má i povahu širších nevýhod: snížení životních šancí a zúžené kvality života, nerovnosti v přístupu k lékařské péči, ke vzdělání apod. Často je spojena s diskriminací příslušníků etnických skupin na trhu práce, v bydlení, vzdělávání i v dalších oblastech (o příjem jde sekundárně) jakožto důsledkem xenofobií, etnické nesnášenlivosti či rasismu majoritní populace. Může mít prameny i v odlišném demografickém (početné rodiny) či kulturním (lidský kapitál) chování příslušníků dané etnické minority“ (Mareš, 1999:55).

společnosti. Důsledkem sociálního vyloučení tak je významné snížení možnosti participovat na životě místní komunity i společnosti jako celku. Tento stav má mnoho příčin i důsledků. Patří mezi ně chudoba, nízké příjmy, diskriminace, nízká míra vzdělanosti, zdevastované životní prostředí. Prostřednictvím sociálního vyloučení jsou lidé odstřiženi na významnou periodu života od institucí a služeb, sociálních sítí a rozvojových příležitostí, které má k dispozici většina obyvatel ve společnosti“.

Matoušek, O. (2003:217-218) vymezuje sociální vyloučení jako „komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, resp. nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt. Sociální vyloučení může mít různou úroveň a měnit se v čase. Fakticky znamená život v chudobě, bez účasti na trhu práce (u mladých lidí bez účasti na systematickém vzdělávání), bez přiměřeného bydlení, bez dostatečného příjmu, obvykle v izolaci či v malé skupině podobně deprivovaných lidí pohybujících se na okraji společnosti. Dlouhodobý pocit, že člověk nemá ve společnosti místo, je zdrojem chronického stresu. Příčiny jsou ...nízké sebevědomí, nízký příjem, nedokončené vzdělání, nedostatečné sociální dovednosti, špatné duševní i tělesné zdraví, špatné bydlení, vysoký věk, vysoká úroveň kriminality v místě, nefunkčnost rodiny, závislost na návykových látkách, nezaměstnanost, chybějící zdravotní a sociální pojištění aj.“

Sociální inkluze je opačný proces než sociální exkluze. Cílem sociální inkluze je snaha o zajištění rovného přístupu ke všem veřejným službám, tj. vzdělávání, službám souvisejícím s trhem práce, přístup ke zdravotní péči, přiměřenému bydlení apod. Součástí sociální inkluze je samozřejmě také prevence jako nástroj předcházení nebo zmírnění důsledků sociálního vyloučení. Integrace velice úzce souvisí se sociální inkluzí, neboť cílem integrace je snaha o začleňování znevýhodněných občanů do společnosti (srov. Matoušek, 2003:86).

S romskou komunitou resp. s jejich příslušníky přicházejí do kontaktu **veřejné instituce** (ministerstva, jimi řízené úřady a ostatní úřady, kraje, obce a jimi řízené organizace), **nevládní neziskové** (občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti) a **církevní organizace**.

3. Koncepce romské integrace

Základním dokumentem, popisujícím proces integrace romské komunity, je od roku 2000 **Koncepce romské integrace**. Tuto koncepci lze vnímat jako určitý zlom, neboť je to první a také jediný dokument, který začal systematictěji řešit situaci romské komunity ze všech pohledů v duchu demokratických principů.

Významným dokumentem v procesu integrace Romů byla Zpráva o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě, tzv. **Bratinkova zpráva**⁶. Svým způsobem se jednalo o přelomový materiál, který se poprvé po roce 1989 komplexněji zabýval problematikou života Romů v majoritní společnosti. Položil základní pilíře v politice integrace Romů, na nichž dosud stojí česká exekutiva.

Z hlediska veřejné správy Bratinkova zpráva přispěla ke dvěma významným krokům: 1. zřízení Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity jako poradního orgánu vlády⁷ (dále jen „Meziresortní komise“); 2. zřízení pozice romských poradců na bývalých okresních úřadech (v současné době tato funkce přešla na obce s rozšířenou působností). Tyto dva kroky umožnily po dlouhé odmlce spoluúčasť Romů samotných na tvorbě Koncepce integrace. Do roku 1997 existovalo jediné těleso ve státní správě zabývající se ochranou práv národnostních menšin, a to Rada vlády pro národnostní menšiny, v jejíž působnosti vedle Romů byly i jiné národnosti.

Meziresortní komise měla svůj význam z hlediska celostátního. Významnou roli hrála při tvorbě první Koncepce romské integrace⁸. Koncepce romské integrace (dále jen koncepce) je základním a vlastně také jediným materiálem, kterým vláda přistupuje k procesu integrace Romů do majoritní společnosti. První koncepce byla vládě předložena v červnu roku 2000⁹. Nejnovější znění koncepce bylo vládou schváleno 4. května 2005. Koncepce pohlíží na řešení romských záležitostí ze tří perspektiv: lidských práv, národnosti a sociokulturní. Hlavním cílem Koncepce romské integrace

⁶ Vládou byla tzv. Bratinkova zpráva přijata dne 27. října 1997 usnesením č. 686.

⁷ Od prosince roku 2001 Rada vlády pro záležitosti romské komunity.

⁸ Dříve Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti.

⁹ Vláda ji přijala svým usnesením č. 599 dne 14. června 2000.

je zlepšení postavení Romů ve všech sférách života společnosti (zohledňuje také problematiku rovnosti mužského a ženského pohlaví uvnitř komunity), kde mezi majoritní společností a značnou částí Romů existují nedůvodné a nepřijatelné rozdíly v neprospěch Romů, a dosažení bezkonfliktního soužití příslušníků romských komunit s ostatní společností. Koncepce vytyčuje sedm priorit:

„1. Odstranění všech vnějších překážek, bránících začlenění příslušníků romských komunit do společnosti, tedy především odstranění všech forem diskriminace jednotlivců i celých skupin vymezených rasou, barvou pleti, národností, jazykem, příslušností k národu či etnické skupině.

2. Pomoc při odstraňování vnitřních překážek, zabraňujících začlenění příslušníků romských komunit do společnosti, tedy především odstranění handicapu ve vzdělání a kvalifikaci.

3. Zlepšení sociální úrovně příslušníků romských komunit je třeba v nejbližším období považovat za prioritu, vyžadující zvláště intenzivní pozornost, především snížení jejich nezaměstnanosti, zlepšení bytové situace a následně zdravotní situace, předcházení sociálnímu vyloučení v romských komunitách a odstraňování jeho důsledků.

4. Zastavení vzniku a šíření vyloučených romských enkláv tzv. ghettoizace.

5. Zajištění rozvoje romské kultury a romského jazyka.

6. Vytvoření tolerantního prostředí bez předsudků, v němž příslušnost ke skupině vymezené rasou, barvou pleti, národností, jazykem či příslušností k národu není důvodem k odlišnému posuzování jednotlivce a zacházení s ním.

7. Zajištění bezpečnosti příslušníků romských komunit.“ (Zpráva o stavu romských komunit v České republice 2004 a Koncepce romské integrace, 2005:59-60)

Institucionální zajištění koncepce ve veřejné správě tvoří na centrální úrovni Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity (původně Meziresortní komise), Rada vlády ČR pro národnostní menšiny, pracoviště a orgány jednotlivých ministerstev. Na lokální resp. regionální úrovni je uvádějí do praxe romští poradci a asistenti na obcích, romští koordinátoři na krajských úřadech (koordinátoři romských poradců). Specifickým článkem jsou další profesionálové zaměstnávaní orgány veřejné správy, a to zejména vychovatelé – asistenti učitelů nebo terénní sociální pracovníci.

Z hlediska práva je integrace romských komunit zakotvena v zákoně o právech příslušníků národnostních menšin č. 273/2001 Sb., ve znění pozdějších předpisů:

„§ 7 Krajský úřad řídí a koordinuje ve svém správním obvodu plnění úkolů na úseku státní politiky napomáhající integraci příslušníků romské komunity do společnosti.

§ 8 Obecní úřad obce s rozšířenou působností ve svém správním obvodu plní úkoly napomáhající výkonu práv příslušníků romské komunity a integraci příslušníků romské komunity do společnosti.“

Shrnutí

Koncepce romské integrace je jediný vládní polistopadový dokument, který pohlíží na romskou komunitu v souladu s lidskými právy a v duchu procesů integrace (inkluze). Předkládá vizi, okruh priorit a úkolů, které je nutné v budoucích letech řešit. Prvním dokumentem popisujícím komplexněji problematiku situace a života romských komunit je tzv. Bratinkova zpráva. Podařilo se také realizaci koncepce zajistit institucionálně. Integraci romských komunit se také podařilo zakotvit do zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.

4. Sociálně výchovná práce v rámci sociální pedagogiky

„**Sociální pedagogika zahrnuje dvě dimenze** – sociální a pedagogickou. Sociální dimenze je dána sociálním rámcem, společenskými podmínkami, situací v konkrétní společnosti. Společnost (stát) vytváří jisté podmínky a okolnosti, jimiž často komplikuje či znesnadňuje optimální socializaci jedince, či různých sociálních skupin, dokonce celých sociálních vrstev a tím dochází k určitým rozporům. Pedagogická dimenze spočívá v tom, jak prosazovat a realizovat ony společenské nároky, žádoucí cíle, požadavky, jak minimalizovat ony rozpory v daných podmínkách, a to pedagogickými prostředky“ (Kraus, in Kraus, Poláčková et. al., 2001:24).

Z pohledu soustavy pedagogických věd (srov. Štverák, 1999:42) je sociální pedagogika na hranici pedagogiky a sociologie. Sociologie zaměřuje pozornost na skupiny z mimoškolního prostředí (rodina, vrstevníci, instituce). Pedagogika sleduje vývoj a složky výchovy. Shrneme-li toto vymezení pak můžeme říci, že předmětem zájmu sociální pedagogiky je prostředí výchovy a jejího organizování.

Jiná **vymezení** sociální pedagogiky mapují hranici mezi sociální prací a sociální pedagogikou. Mühlprachr P., ve své publikaci Sociální práce (2004:57) popisuje vztah sociální pedagogiky a sociální práce do těchto aspektů: „a) identita – sociální pedagogika a sociální práce mají stejný cíl – pomoci k tomu, aby si člověk pomohl sám, b) neslučitelnost – sociální práce je součástí výchovy, ale nachází se v mimo pedagogické oblasti, c) zdůraznění – sociální pedagogika a sociální práce obsahují společný **pojmem POMOC**, d) konvergence – sociální práce a sociální pedagogika směřují k jednomu jednotnému funkčnímu systému sociální pomoci. Slovník sociální práce vysvětluje sociální pedagogiku jako: „Odbornou disciplínu, která se zabývá rozpoznáváním sociálních činitelů ohrožujících vývoj člověka, a uplatňováním postupů, jež vyvažují jejich nepříznivé působení. Zaměřuje se jak na ovlivňování ohroženého dítěte (dospívajícího, dospělého), tak na ovlivňování prostředí, v němž se ohrožená osoba pohybuje“.

Za základní pojetí sociálně-výchovného působení v romské komunitě můžeme označit aktivity zaměřené na trávení volného času, prevenci, koordinaci společenských

akcí a osvětovou činnost mezi dětmi a rodiči (Kraus, in Kraus, Poláčková et. al., 2001:30). Společným cílem všech těchto aktivit je „výchovná pomoc k zvládnání života a k svépomoci“ (Poláčková, in Kraus, Poláčková et. al., 2001:58-59), také tyto aktivity ovlivňují vnější vlivy působící na proces socializace člověka.

Na sociálně výchovné práci v romských komunitách se zejména podílí terénní sociální pracovník, sociální asistent, pedagogický asistent¹⁰, kurátor pro děti a mládež, koordinátor komunitního vzdělávání/komunitní pracovník, krajští metodikové komunitního plánování sociálních služeb.

Shrnutí

Sociálně výchovná práce v pojetí sociální pedagogiky je dvoudimenzionální - sociální a pedagogická. To samozřejmě vymezuje výběr aktivit, kterými se budeme zabývat, tj. „výchovná pomoc k zvládnání života a k svépomoci“. Aktivními činiteli v sociálně výchovné práci v romské komunitě jsou především terénní sociální pracovníci, pedagogičtí asistenti, sociální asistenti, kurátor pro děti a mládež, koordinátoři komunitního vzdělávání/komunitní pracovníci, krajští metodikové komunitního plánování sociálních služeb.

5. Specifické prostředí romské komunity

V roce 1986 P. Víšek popsal **vztah veřejnosti k romským občanům** (příslušníkům romské komunity) takto: „Ve veřejnosti je obraz Cikánů vytvářen převážně negativními rysy, jako je špatná pracovní morálka a kriminalita, negativní jevy se zveličují a dramtizují, zatímco pozitivní se téměř nevyskytují.“ (Víšek, 1986:17). Tento vývoj pokračoval i v dalších letech. Centrum pro výzkum veřejného mínění od roku 1991 do roku 2000 pravidelně, sledovalo vztah občanů v ČR k národnostním menšinám. Nejhuře na tom byli Romové. Téměř v každém roce více než 60% dotázaných mělo negativní vztah k Romům. Kladný vztah k Romům vyjádřilo nejvíce v roce 1998 12% z dotázaných. V ostatních letech hodnota nepřesáhla hranici

¹⁰ Dříve byly také nazývány romskými pedagogickými asistenty nebo asistenty učitele – vychovateli.

9% (Navrátil a kol., 2003:74)¹¹. Tyto vztahy k Romům jsou určovány stále existujícími etnickými stereotypy, antipatiemi až nedůvěrou. Takové negativní postoje brání cestě ke správnému soužití (srov. Davidová, E., 1997:66).

Navrátil a kol. (2003:64) vymezují **typické charakteristiky** situace romské komunity: základní vzdělání (v mnoha případech nedokončené); nekvalifikovaná pracovní síla; dlouhodobá nezaměstnanost (až 10 let). To má také za důsledek, že Romové ztrácejí pracovní návyky a další sociální dovednosti, což jejich propad na trhu práce více prohlubuje. V důsledku obecně vysoké míry nezaměstnanosti jsou Romové téměř nezaměstnatelní. Pokud naleznou, zaměstnání často se jedná o nekvalifikované, fyzicky náročné, sezónní a příležitostné práce. Romové mají zkušenost s diskriminací ze strany zaměstnavatelů; proto se určitá část Romů uchytí na tzv. sekundárním trhu práce (tzv. šedá ekonomika). V tomto prostředí pak dochází k přenosu nežádoucích společenských návyků a způsobů života.

Při práci s romskou komunitou narazíme na problémy v oblasti **vzdělání**, nadále se setkáváme s nedostatečnou přípravou romských dětí na vstup na základní školu, mnoho romských dětí navštěvuje zvláštní školu, absolventi zvláštní školy se již dále nepřipravují na povolání. Obecně je tedy problémem nízké vzdělání příslušníků romské komunity, což má samozřejmě dopad i do dalších oblastí (zejména na uplatnitelnost na trhu práce). Je však nutné poznamenat, že situace, která panovala v romské komunitě před několika lety, se zlepšila. Romské děti a mládež, dosahují častěji vyššího vzdělání než jejich rodiče, ovšem tento trend zatím není dostatečný¹² (Zpráva o stavu romských komunit v České republice 2004 a Koncepce romské integrace, 2005). V oblasti vzdělání je možné z hlediska sociální pedagogiky realizovat řadu vyrovnávacích postupů, které povedou ke zlepšení přípravy romských dětí na vstup do základní školy. Středem zájmu těchto vyrovnávacích postupů by měla být školní úspěšnost dětí, poradenství při volbě povolání, tolerance a multikulturní výchova, zabezpečení vhodného trávení volného času apod.

¹¹ V každém šetření se zjišťoval vztah občanů k národnostním menšinám v ČR pomocí posuzovací škály: dobrý, spíše dobrý; ani dobrý, ani špatný; spíše špatný, špatný; nemá žádný vztah.

¹² Některá tvrzení bohužel není možné podložit statistickými údaji.

V dalších oblastech je realizace sociálně výchovných aktivit poměrně omezená, neboť se do značné míry jedná o specifické odborné aktivity. Klíčová je spolupráce s dalšími odborníky a sociálními pracovníky.

První takovou oblastí je **trh práce**, kde se příslušníci romských komunit potýkají s výraznou nezaměstnaností (45 až 50% příslušníků romské komunity¹³).

Další oblastí je **bydlení**, kde se vyskytují dluhy na nájemném a s tím související vystěhovávání nebo sestěhovávání do bytů nižší kvality tzv. holobytů¹⁴. Byty nižší kvality často obývají i ti, kteří nemají dluhy na nájemném, a to v důsledku odlišného způsobu života.

Oblast **zdraví** je uvedena proto, neboť bylo prokázáno, že v důsledku již zmíněných problémů lze u příslušníků romské komunity detekovat obecně horší zdravotní stav. Z pohledu sociální pedagogiky jde zejména o aktivity vedoucí ke změně životního stylu.

Oblast **sociální péče** je významná tím, že se jedná o zmírnění segregační politiky obcí, vedoucí k oddělenému životu příslušníků romských komunit na určitém místě. To samozřejmě vede k soustředění jedinců a skupin s nízkým sociálním postavením, kteří utvářejí sociálně homogenní komunitu s vlastními pravidly a životními strategiemi (srov. Koncepce romské integrace, 2005:79). V této oblasti se z pohledu sociální pedagogiky jedná o realizaci aktivit vedoucích k zajištění sociálně-právní ochrany, preventivně výchovné péče, alternativních forem trávení volného času, sociální asistenci, zajištění specifického sociálně-právního poradenství apod.

V úvodu již bylo poukázáno na skutečnost, že pokud se hovoří o romské komunitě, tak často právě v souvislosti se **sociálním vyloučením** (alespoň v posledních několika letech). Jaké jsou rizikové faktory vzniku sociálního vyloučení? Koncepce

¹³ Zpráva o stavu romských komunit v České republice 2004 a Koncepce romské integrace, 2005:74

¹⁴ „Původně byl termín holobyty používán k označení nízkostandardních bytů o jedné místnosti zřízených za účelem vystěhování, resp. přestěhování neplatičů nájemného a tzv. nepřízpůsobivých osob, které byly upraveny tak, aby se v nich nedalo nic zničit ani ukrást“ (Baršová, 2001:49).

romské integrace (2005:19) s odvoláním na výzkumy zaměřené na sociálně ekonomickou situaci příslušníků romské komunity uvádí následující faktory:

- „vícedětné rodiny,
- dlouhodobá nezaměstnanost, nejčastěji postihující oba rodiče včetně ekonomicky aktivních dětí,
- závislost na sociálním systému a chudoba,
- zadluženost,
- nájemné, drahé a nekvalitní bydlení spolu s nechráněnými nájemními vztahy“.

Problematika romské komunity má také výrazný evropský rozměr. Existuje Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004 – 2006, kde je věnována také pozornost romské komunitě. Tento akční plán vychází ze závěrů Evropské rady v Lisabonu (tzv. lisabonský proces). Základní myšlenkou lisabonského procesu je realizovat ekonomické a sociální reformy v letech 2000 – 2010.

5. 1 Romská rodina

Romská rodina byla tradičně veliká a vícegenerační. Lze ji definovat jako silnou uzavřenou rodinu zaměřenou na soběstačnost (srov. Sullerotová, 1998). Rodina uspokojovala plně většinu životních potřeb. Takové zaměření rodiny samozřejmě logicky vyvolávalo silnou vzájemnou závislost členů rodiny.

Rozdělení rolí v romské rodině bylo podobné rodinám majoritním. Žena byla vychovávána tak, aby byla schopna se plně postarat o chod domácnosti, řádně vychovávat děti (za přispění manžela) a poslouchala manžela. Úkolem muže bylo finanční zabezpečení rodiny. Romský muž byl hlavou rodiny, nositelem a ochráncem její prestiže. Rozhodoval v zásadních věcech a nesl za rodinu odpovědnost. Romská rodina poskytovala vzájemnou podporu. Svobodní zůstávali u rodičů, staří členové rodiny byly váženi a bylo o ně pečováno. Bylo nemyslitelné vzdát se péče o dítě nebo o rodiče. Romská rodina tak zajišťovala ochranu z hlediska sociálního (nikdo nezůstal

sám), psychologického (problémy se řešily společně) a ekonomického (srov. *Romská rodina*. 26. 2. 2000. Citováno 25. 3. 2005. Dostupné z: <www.romove.cz/cz/clanek/18387>, pozn. autor neuveden).

Současnou romskou rodinu lze popsat jako rodinu, ve které se objevují nadále některé tradiční prvky rodiny a prvky emancipace romských žen. Tento obraz romské rodiny je výsledkem rozbití tradičního romského života v důsledku změn po roce 1945 a 1989¹⁵. Romské rodiny se snažily přežít v novém společenském prostředí. Zachování tradičnosti lze spatřovat v těchto znacích:

- velikost rodiny a její vícegeneračnost, úzké vztahy s příslušníky rodiny,
- pohostinnost,
- solidarita,
- láska k dětem (volná nedirektivní výchova, častěji se oproti neromským rodinám setkáváme s tím, že dítě není vystavováno vysokým nárokům na výkon a plnění školních povinností, srov. Šišláková, in Sociální práce, 2005:78),
- patriarchální ráz.

E. Davidová ve svém článku zastává názor, že se **romská komunita** v uplynulých letech „zásadně změnila: vnitřní strukturou, počtem a územním rozložením, prohloubením vnitřní diferenciací podle jednotlivých etnických podskupin, ale i v důsledku nové vnitřní společenské hierarchie, změnami některých komponent způsobu života a kultury, celým charakterem této národnostní skupiny oproti stavu předchozímu“. Docházelo k cílenému a záměrnému potlačování romských hodnot více než čtyřicet let. To způsobilo, že zejména mladé romské rodiny ve městech se začaly za svůj romský původ stydět, přestaly používat romský jazyk a své děti mateřský jazyk již neučily a tak se postupně část Romů asimilovala (DAVIDOVÁ, E. *Co se zachovalo a co se změnilo?* 26. 2. 2000. Citováno 25. 3. 2005. Dostupné z: <www.romove.cz/cz/clanek/18387>). Můžeme se setkat u Davidové (tamtéž) s tím, že výsledný proces potlačování romských hodnot je označen za integraci. S tím však nelze souhlasit.

¹⁵ Z pohledu E. Sullerotové (1998) můžeme také hovořit o krizi romské rodiny.

Současná romská komunita na území České republiky je složena převážně ze skupiny Slovenských Romů, kteří žili v tzv. osadách (ghettech). Nově příchozí obyvatelé po druhé světové válce se museli adaptovat na nové prostředí a vyrovnat se s působením jeho vlivů (převážně větších a velkých průmyslových měst). „Docházelo nutně k nezdravým projevům napodobování, kdy se mnozí – jak je zřejmé dodnes – chtějí vyrovnat Neromům¹⁶ zejména v materiálních projevech způsobu života. Postupně došlo v další generaci k negativní přeměně myšlení a chápání hodnot, kdy konzumní statky, majetek a peníze kladou mnozí mladší Romové na prvé místo ve svém hodnotovém žebříčku a hodnotí podle toho i druhé. ...Mnozí přitom opouštějí své pozitivní tradiční hodnoty¹⁷ a jako by byly neslučitelné s jejich předchozími hodnotami a vnitřními zákony skupiny, jimiž se romské komunity dříve řídily. Zcela v rozporu s nimi je časté tzv. odkládání dětí do kojeneckých a dětských ústavů, prostituce, podvádění jeden druhého apod.“ (srov. DAVIDOVÁ, E. *Co se zachovalo a co se změnilo?* 26. 2. 2000. Citováno 25. 3. 2005. Dostupné z: www.romove.cz/cz/clanek/18387).

Shrnutí

Romská komunita žije v neutěšeném společenském prostředí a potýká se s mnoha problémy, které můžeme bez nadsázky označit za existenční především v oblasti vzdělání, přístupu na trh práce, bydlení a zdraví. Romská rodina za uplynulé desítky let prošla výraznými změnami, které původní tradiční život romské rodiny výrazně změnila. Některé specifické znaky romské rodiny se zachovaly, jako je prezentování příslušnosti k široké rodině, láska k dětem aj.

¹⁶ Pozn. autora: rozuměj majoritní společnosti.

¹⁷ „Značnou roli v procesu přeměň tradičního romského života, myšlení, kultury a hodnotové orientace sehrála a dodnes sehrává – pokud jde o negativní dopady – oblast vzájemných vztahů mezi Romy a Čechy či Moravany, určovaná etnickými stereotypy a předpojatostí, antipatiemi, nedůvěrou až nevraživostí na obou stranách, až po projevy rasové diskriminace k Romům. Tuto skutečnost ovlivňuje jak současná a předchozí historická zkušenost, tak zejména rozdílnost hodnotových orientací příslušníků té které skupiny – tedy konkrétních jednotlivců, i když stereotypní předsudky přetrvávají vzhledem k celku, byť třeba racionálně nepodloženy.“ (Davidová, 1997: 64)

6. Počátky sociálně výchovné práce v romské komunitě

6.1 Slovensko

Počátky terénní sociální práce v romské komunitě bychom mohli datovat od roku 1972, kdy byly zřízeny „komise pro otázky cikánského obyvatelstva“. Na území Slovenska pracovali přímo v terénu s Romy pracovníci sekretariátu „komise pro otázky cikánského obyvatelstva“. Tito terénní pracovníci byli zaměřeni především na práci s romskými obyvateli v místě bydliště. Jejich úkolem bylo mimo monitorování, poskytování sociálně právního poradenství a také řešení případných konfliktů s majoritní částí obyvatel. Sekretariáty disponovali specializovanými pracovníky pro oblast předškolní, školní, mimoškolní, zdravotní výchovy a pro oblast řešení bytových problémů. Cílovou skupinou vedle rodin byly také romské děti a mládež do 15 let.

Terénní pracovníci (kulturně–sociálně-zdravotní pracovníci) měli přidělenou oblast tehdejšího okresu a ne pouze konkrétní osady. To mělo své praktické odůvodnění, neboť tak mohli sledovat, který dům či pozemek v jiné části okresu je na prodej, a tak mohlo rychleji docházet k stěhování příslušníků romské komunity z romských osad.

Od terénních pracovníků se očekávalo, že budou velmi dobře znát přidělenou oblast, budou velice zdatně komunikovat se zástupci tehdejších městských a místních národních výborů a budou mít důvěru příslušníků romské komunity (všech věkových kategorií a různého stupně „vyspělosti“). Důvěra byla považována za základní aspekt práce terénních pracovníků, a to jak při práci s romskou komunitou, tak i při kontaktu s místními a městskými národními výbory. Terénním pracovníkům proto bylo doporučováno, aby své chování a zevnějšek přizpůsobili práci v terénu. Při kontaktu s příslušníky romské komunity terénní pracovník neměl kritizovat životní podmínky a prostředí příslušníků romské komunity, nekritizovat a nevytýkat jim nečistotu či nepořádek apod. Pokud terénními pracovníky byly ženy, měly navazovat vztah s romskými ženami na důvěrnější úrovni, aby s nimi mohly hovořit o antikoncepci, plánovaném rodičovství apod.

Vstup terénního pracovníka do romské komunity měl být proveden za asistence tajemníka nebo předsedy „komise pro cikánské otázky“. Nový terénní pracovník měl být nejméně 4 – 6 týdnů zaučován zkušenějším terénním pracovníkem. Zaučování v terénu však nesmělo být realizováno v oblasti, kterou měl mít nový terénní pracovník přidělenou. Vedle praxe v terénu si měl nový terénní pracovník osvojit všechny základní směrnice, předpisy a pokyny, které se týkaly řešení romské otázky (srov. Farkaš, 1977).

Shrnutí

Slovenská republika šla cestou profesionalizace sekretariátů „komisí pro cikánské obyvatelstvo“. Tato cesta měla své logické opodstatnění. Na území Slovenska se potýkali (nadále potýkají) s izolovanými romskými osadami, a proto vliv těchto poradních orgánů musel být posílen, neboť musela být zachována alespoň v nějaké míře participace Romů. Průlomové je, že mezi pracovníky těchto sekretariátů byli zahrnuti i terénní pracovníci, jejichž úkolem bylo pracovat v terénu.

6. 2 Čechy

Na území České republiky byla situace výrazně odlišná od situace na Slovensku. Česká republika byla cílovým regionem pro několik desítek tisíc Romů ze Slovenska. Většina Romů byla přestěhována do kvalitních bytů a měla zaměstnání ve výrobních podnicích. Ghetta, která na Slovensku opustili, se na území Čech vyskytovala velice zřídka. Proto se způsob a metodika práce na našem území odlišovala od té slovenské.

Na území České republiky také vznikly v roce 1972 „**komise pro otázky cikánského obyvatelstva**“, a to jak na úrovni vlády, tak i na úrovni komunální. Komise se ve své činnosti zaměřovaly:

- „na postupné vyrovnávání sociálně ekonomické úrovně života cikánských rodin;

- prohlubovat sociální péči poskytovanou cikánským občanům, zejména rodinám s dětmi, dospívající mládeži a mladým cikánským rodinám;
- zkvalitňovat výchovu a vzdělávání cikánských dětí;
- prohlubovat zdravotní péči o cikánské obyvatelstvo, především o matku a dítě;
- rozšiřovat kulturně výchovné působení na cikánské občany a jejich podíl na zájmové umělecké činnosti“ (Vyšín, 1979:3).

Výkonem „péče o cikánské obyvatelstvo“¹⁸ byly pověřeny příslušné odbory sociálních věcí tehdejších národních výborů, neboť sociálně výchovné působení bylo v souladu s tehdejšími platnými právními předpisy v jejich působnosti. Na těchto odborech vznikla pracovní místa specializovaných pracovníků – „sociální pracovníci v péči o cikánské obyvatelstvo“. Tito sociální pracovníci měli za úkol provádět průzkumy (sběr kvantitativních a kvalitativních údajů) a realizovat opatření vedoucí ke zlepšení životní situace Romů. Měli si vybrat tzv. nejproblematictější rodiny a na ně **sociálně a výchovně působit**. Druhou cílovou skupinou byly romské děti, pro které byly realizovány „rekreačně výchovné“ dětské tábory, trvající zpravidla 3 týdny. Cílem těchto táborů bylo prohloubení, případně získání sociálních, zdravotních a kulturních návyků a doplnění mezer ve školním vzdělání. Třetí skupinou byla dospívající romská mládež, pro kterou byly pořádány sociálně zdravotní kurzy v délce dvou týdnů (Vyšín, 1979).

Shrnutí

Na území České republiky se postupovalo cestou specializovaných sociálních pracovníků zařazených do odborů sociálních věcí národních výborů. Vytvořila se tak specializace v rámci sociální práce, která zahrnovala i péči o formování životního stylu a trávení volného času.

¹⁸ Úkoly v „péči o cikánské obyvatelstvo“ byly však stanoveny vládním usnesením již v roce 1970.

7. Činitelé sociálně výchovné práce v romské komunitě

7.1 Práce terénního sociálního pracovníka dnes

Práci terénního sociálního pracovníka pracujícího na obcích a v nevládních neziskových organizacích v romské komunitě lze popsat jako práci v prostředí klienta, kde mu terénní pracovník poskytuje sociální služby. Pro účely této diplomové práce se vymezuje odděleně terénní sociální práce (terénní práce¹⁹) v romských komunitách a streetwork.. Streetwork je stejně jako terénní sociální práce nízkoprahová sociální služba, která je zaměřena především na cílové skupiny, které jsou nositeli sociálně – patologického chování nebo jsou označovány za rizikové (srov. Bednářová, Pelech, 2003). Nejznámější je u nás v tomto pojetí tzv. drogový streetwork nebo práce sociálních asistentů. Z pohledu sociálních asistentů je možné definovat streetwork takto: „Cílovou skupinu tvoří děti, mladiství a mladí dospělí, kteří odmítají dostupné institucionální aktivity z obavy ze ztráty vlastní identity a ze strachu z nepřátelského světa dospělých. Východiskem je práce s touto mládeží přímo v místech, kde převážně žije a tráví svůj volný čas. První kontakty se realizují v jejich bezprostředním životním prostředí“ (Kol., 1997:231).

Terénní sociální pracovník často **řeší problémy**, mající charakter tzv. běžných životních problémů a krizí vyvěrajících ze socio-ekonomické situace. Dalším rozdílem mezi streetworkem a terénní sociální prací je, že terénní pracovník se snaží pracovat s celou rodinou klienta. Poskytuje služby všem věkovým skupinám.

Úkolem terénního sociálního pracovníka je za pomoci klienta nalézt způsob řešení jeho problému a poskytnout potřebné služby k dosažení řešení (Kol., 2002). Cílem terénní sociální práce je vhodnými metodami sociální práce a dalšími prostředky přispět k odstranění nebo minimalizaci nežádoucích faktorů bránících sociálně vyloučeným jednotlivcům či romským komunitám v jejich integraci do společnosti a ke zlepšení jejich sociálních kompetencí (Informace o využití finančních prostředků na Podporu projektů integrace romské komunity v roce 2001, 2002). Toto pojetí v sobě

¹⁹ Terénní sociální práce je obecnější termín, který zahrnuje např. streetwork, práci sociálního asistenta, asistenskou službu apod. (Bednářová, Pelech, 2003).

integruje problematiku sociální pedagogiky i sociální práce, což je nezbytné z hlediska potřeb společnosti i romské komunity samotné.

Funkce terénního sociálního pracovníka, jehož úkolem je pracovat v romské komunitě a poskytovat specifické terénní sociální služby, byla v České republice **zformována** do současné podoby v roce 2000²⁰.

Terénní sociální pracovník využívá při práci s klientem jak způsoby kontroly, tak i způsoby pomoci (Úlehla, 1996). Sociálně výchovné prvky v práci terénního sociálního pracovníka lze postihnout na základě vyhodnocení pracovních náplní a závěrečných (výročních) zpráv vládního programu podpory terénní sociální práce. Ten existuje od 2. poloviny roku 2000. Pracovní náplně byly přiloženy k formuláři závěrečné zprávy (viz příloha č. 1).

7. 1. 1 Analýza pracovní náplně terénních sociálních pracovníků v romské komunitě

Za účelem prokázání sociálně výchovných prvků v práci terénního sociálního pracovníka, byla provedena analýza jejich pracovních náplní, neboť doposud nebyla vydána žádná publikace, která by tyto prvky práce prokázala. Dosud publikované materiály a publikace mají charakter doporučení pro začínající zaměstnavatele a zaměstnance. Mám za to, že analýza pracovních náplní je nejvhodnější metoda, která sociálně výchovný rozměr terénní sociální práce potvrdí.

V pracovních náplních terénních sociálních pracovníků byly hledány prvky, které se dotýkaly práce s dětmi a mládeží popř. dospělých nebo rodiny jako celku, tj. prvky sociálně výchovného působení.

²⁰ V tomto roce vznikl grantový program, který pomohl tuto myšlenku rozšířit i do oblasti působnosti státu (dřívější okresní úřady) a obcí.

Tab. 1 Sociálně výchovné prvky

Č.	název realizátora (obce)	nalezené sociálně výchovné prvky (citace)
1	Bílina	„Soustavně pracuje s mladistvými zejména v oblastech vzdělávání, zdravotní a protidrogové prevence; projednává s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte; projednává s dítětem nedostatky v jeho chování; přesvědčováním a nátlakem zajišťuje docházku do školy, spolupracuje se školou; pomáhá dětem s učením, zajišťuje, aby měly splněny domácí úkoly; ve spolupráci s Dětským klubem zajišťuje kvalitu trávení volného času dětí nabídkou her a jiných volnočasových aktivit; působí jako poradce při praktických činnostech; zajišťuje udržování hygienických podmínek v bydlišti komunity a jejím bezprostředním okolí.“
3	Broumov	„Pomáhat rodinám i jednotlivcům v jejich praktických činnostech (hospodaření, domácí práce – formou ukázky apod.); spolupracovat se všemi subjekty ve věci zabezpečení školní docházky dětí školou povinných i odborných učilišť; zvyšovat kvalitu trávení volného času dětí tím, že pro ně organizuje hry a jiné volné aktivity, věnovat pozornost udržování hygieny dětí a rodin, pomáhat rodinám i jednotlivcům v jejich praktických činnostech (hospodaření, domácí práce).“
4	Duchcov	„Soustavně pracuje s mladistvými zejména v oblastech vzdělávání, zdravotní a protidrogové prevence; projednává s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte; projednává s dítětem nedostatky v jeho chování; přesvědčováním a nátlakem zajišťuje docházku dětí do školy, spolupracuje se školou; pomáhá dětem s učením, zajišťuje kvalitu trávení volného času dětí nabídkou her a jiných volnočasových aktivit; působí jako poradce pro komunitu při praktických činnostech (nakupování, hospodaření, vaření, šití, domácí práce, drobné opravy apod.); zajišťuje udržení hygienických podmínek v bydlišti komunity a jejím bezprostředním okolí.“
5	Frydlant	„Zajišťování komunikace mezi jednotlivými Romy a romskými rodinami a orgány státní správy, samosprávy a jinými orgány a organizacemi (vzdělávací instituce, zaměstnavatelé, občanská sdružení apod.); dopomoc potřebným s umožněním doplnění vzdělání, dopomoc školám v nultých ročnících ZŠ; šíření osvěty v oblasti hygieny, sebeobsluhy a sociálních dovedností a nácvik téhož v terénu; prevence užívání drog.“
6	Hradec Králové	„Specifickými metodami sociální práce zajišťuje docházku dětí do školy; zvyšuje kvalitu trávení volného času klientů tím, že pro ně organizuje a zprostředkuje (formou nabídky)

		hry a jiné volnočasové aktivity; soustavně pracuje s mladistvými klienty, zejména v oblastech zdravotní a protidrogové prevence, vzdělání, příp. motivace k dalšímu vzdělávání.“
7	Javorník	„Spolupráce při zajišťování pravidelných letních pobytových programů pro romské děti; spolupráce na projektu střediska dětí a mládeže mikroregionu Javornicko z vyloučených sociálních skupin, zaměřených na protidrogovou prevenci, záškoláctví a patologické jevy v rodinném prostředí dětí a zájmovou činnost; monitorování situace romských dětí v MD a VÚ, asistence při návštěvách dětí v rodinách a při jejich návratu do zařízení; spolupráce se školami a rodiči při řešení neomluvených absencí.“
8	Jeseník	„Specifickými metodami sociální práce zajistit docházku dětí do školy; spolupracovat s dětskými lékaři a vést rodiče k plnění pravidelných lékařských prohlídek dětí; dohlížet na volnočasové aktivity dětí klientů, aktivně se zapojit při jejich realizaci; vést rodiny k udržování optimálních hygienických podmínek jak v domácnostech i jejich okolí; vést rodiče i děti k získání hygienických návyků, k zabezpečení pravidelného stravování doma i ve škole.“
9	Jindřichův Hradec	„Řeší základní problémy a konfliktní případy jednotlivých romských komunit v oblasti občanského soužití, zaměstnanosti, vzdělání, sociální a jiných.“
10	Karviná	„Zajišťovat docházku dětí do školy a napomáhat jim s přípravou do školy; zvyšovat kvalitu trávení volného času dětí; pracovat s mladistvými klienty, zejména v oblastech vzdělávání, zdravotní a protidrogové prevence; vede klienty k efektivnímu nakládání se svými příjmy...; vede komunitu k udržování optimálních hygienických podmínek v místě jejich bydliště a jeho bezprostředním okolí.“
11	Klatovy	„Působení na rodiče, aby zařazovali děti do předškolních zařízení, spolupráce s rodiči, PPP a školou, pomoc při domácí děti do škol; zajišťování klubu pro děti a mládež, spolupráce s třídním učiteli a rodinou; organizování prázdninových výletů, v případě potřeby i osobní účast; působí na snižování kriminality u nezletilých a mladistvých v dané lokalitě; působí na osvojování běžných domácích dovedností a základních hygienických návyků.“
12	Kraslice	„Specifickými metodami sociální práce zajišťuje docházku dětí do školy; zvyšuje kvalitu trávení volného času dětí klientů tím, že pro ně organizuje hry a jiné volnočasové aktivity; soustavně pracuje s mladistvými klienty, zejména v oblastech vzdělávání (motivace k dalšímu vzdělávání) zdravotní a protidrogové prevence; vede komunitu k udržení optimálních hygienických podmínek v místě bydliště a jeho bezprostředním okolí.“
13	Krnov	„Školství (docházka dětí do škol, příprava na výuku,

		komunikace rodičů se školami; volného času dětí a mládeže (sledování potencionálně patologického trávení volného času, aktivity směřující k nápravě...); sociálně patologických jevů (výskyt kriminality, narkomanie...); sociální a zdravotní péče (především formou poradenství).“
14	Krupka	„Soustavná práce s mladistvými zejména v oblastech předškolní výchovy a vzdělání, zdravotní a protidrogové prevence; spoluprací s rodinou formou vedení a přesvědčování zajišťuje plnění řádné docházky dětí do škol, spolupracuje se školou, sociální pracovníci a městskou policií; pomáhá dětem s učením, zajišťuje, aby měly plněny domácí úkoly; projednává s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dětí; projednává s dítětem nedostatky v jeho chování; ve spolupráci s Městským domem dětí a mládeže Krupka zajišťuje kvalitu volného času dětí nabídkou her a jiných aktivit v rámci volného času.
15	Liberec	„Informuje klienty o aktivitách Romského komunitního centra a projektech preventivního charakteru realizovaných oddělením prevence a sociálních věcí.“
16	Litoměřice	„Pomáhat zachovávat specifika jejich duchovní kultury; pomáhat vyrovnávat příležitosti znevýhodněných klientů.“
17	Mělník	„Prostřednictvím metod sociální práce zajišťuje docházku dětí do školy; zvyšuje kvalitu trávení volného času dětí, organizuje volnočasové aktivity; soustavně spolupracuje s mladistvými klienty, zejména v oblastech vzdělávání, zdravotní a protidrogové prevence; vede komunitu k udržení optimálních hygienických podmínek v místě bydliště a okolí.“
18	Mimoň	„Spolupracuje se školami, zajišťuje docházku dětí do školy; sleduje volný čas dětí a mládeže (volnočasové aktivity); povzbuzuje aktivitu jednotlivců, rodin a celých komunit k vlastní iniciativě při řešení sociálních situací, v nichž se nacházejí; pracuje s mladistvými klienty, zejména v oblastech vzdělávání, zdravotní a protidrogové prevence; působí jako poradce při praktických činnostech (nakupování, hospodaření, vaření, šití apod.), vede komunitu k udržení optimálních hygienických podmínek, povzbuzuje aktivitu jednotlivců, rodin a celých komunit k vlastní iniciativě při řešení sociálních situací, v nichž se nacházejí.“
19	Mnichovo Hradiště	„konzultace s rodiči při výchově dětí (výchovné problémy nezletilých); zajištění docházky dětí do školy; vedení klientů ke kvalitnímu trávení volného času (organizování zájmových útvarů, které budou navštěvovat všechny děti, bude zde tedy prostor i pro integraci romských dětí a setkávání všech dětí mimo školská zařízení; preventivní působení v oblasti práce s mladistvými (motivace k dalšímu vzdělávání, poruchy chování, trestná činnost, drogy).“

20	Náchod	„Zajišťuje specifickými metodami sociální práce docházku dětí do školy; zvyšuje kvalitu trávení volného času dětí klientů tím, že pro ně organizuje (formou nabídky) hry a jiné volnočasové aktivity; soustavně pracuje s mladistvými klienty, zejména v oblastech vzdělávání (motivace k dalšímu vzdělávání), zdravotní a protidrogová prevence; vede komunitu k udržení optimálních hygienických podmínek v místě jejich bydliště a jeho bezprostředním okolí.“
21	Nový Bor	„Bude zajišťovat docházku dětí do škol – přesvědčováním případně i nátlakem; bude pokračovat v pravidelném zajišťování volnočasových aktivit romských dětí; bude spolupracovat při doučování dětí – kroužek českého jazyka pod dohledem kvalifikované učitelky českého jazyka – pokud bude zájem dětí.“
22	Odry	„Kontroluje docházku dětí do školy a řeší s rodiči případné záškoláctví; spolupracovat se základními školami u problémových romských dětí; řešit možnosti vzdělávání a uplatnění pro děti po ukončení základní školní docházky.“
23	Olomouc	„Docházka dětí do školy (vyhledávání rodiny s častou absencí dětí ve škole a snaží se zajistit řádnou docházku) a jejich domácí příprava ve spolupráci s o. s. Skůl a Khamoro; volný čas dětí a mládeže (monitorování potenciálně patologického trávení volného času a aktivity směřující k nápravě, kombinace práce v rodině a na ulici) ve spolupráci se skautským oddílem – Přichystalova ul. atd.; zdravotní péče.“
24	Pardubice	„Sleduje situaci romských dětí a mládeže a problémové party; provádí depistáže v rodinách ohrožených romských dětí a spolupůsobí na zlepšení podmínek v těchto rodinách; zmaňuje se na členy romské komunity ohrožené návykovými látkami, alkoholem, gamblerstvím, prostitucí, rasovou nesnášenlivostí a páchající trestnou činností; analyzuje situaci v oblasti negativních jevů u romské komunity, podílí se na organizaci preventivního opatření; nabízí zejména romským dětem a mládeži programy pro využití volného času, pro kulturní, sportovní a jinou zájmovou a vzdělávací činnost a k tomu spolupracuje se školami, pověřenými osobami, zájmovými sdruženími a dalšími subjekty; poskytuje poradenství týkající...zdravotní péče, docházky dětí do školy, domácí přípravy dětí.“
25	Přerov	„Nátlakem a přesvědčováním pomáhá zajistit docházku dětí do školy; zvyšuje kvalitu trávení volného času dětí.“
26	Roudnice nad Labem	„Specifickými metodami práce zajišťuje docházku dětí do školy; zajišťuje kvalitu trávení volného času dětí klientů tím, že pro ně organizuje (formou nabídky) hry a jiné

		volnočasové aktivity; soustavně pracuje s mladistvými klienty, zejména v oblastech vzdělávání (motivace k dalšímu vzdělávání), zdravotní a protidrogové prevence; vede komunitu sociálně vyloučených klientů k udržení optimálních hygienických podmínek v místě jejich bydliště a jeho bezprostředního okolí.“
27	Vandsdorf	„Zajišťuje dohled nad rodinami s dětmi, které nejsou v péči školských zařízení (spolupráce s nízkoprahovým centrem); podílí se na přípravě kulturně – výchovných a sportovních programů; podílí se na výchovné práci s občany společensky nepřizpůsobivými.
28	Vejprty	„Sledovat docházku dětí do školy, čistotu dětí docházejících do škol, vybavení učebních pomůcek, dbát na zápis dětí do MŠ, do prvních tříd, sledovat jejich prospěch; evidovat děti, které končí povinnou školní docházku, informovat je, i rodiče o dalších možnostech jejich vzdělávání, radit při výběru budoucího zaměstnání; organizovat volný čas dětí, při možném pronájmu klubovny nebo místnosti provozovat různé kulturní a sportovní akce; podchytit mladistvé ke zdravému způsobu života; zachytit zájmy a talent jednotlivých dětí, podporovat je a pomáhat jim se dále rozvíjet; vést matky dětí, aby navštěvovaly dětskou poradnu a nezanedbávaly povinné očkování.“
30	Žatec	„Je nápomocen vybraným rodinám při zajišťování docházky dětí do školy; pracuje s problémovou mládeží, motivuje ke smysluplnému trávení volného času tím, že organizuje různé hry a jiné volnočasové aktivity, doučování apod.“

Z celkového počtu 36 zkoumaných byly hledané aktivity nalezeny u 30 pracovních náplní. Bylo zjištěno, že ve 30 případech měli terénní sociální pracovníci uloženo realizovat aktivity pro zajištění vhodného trávení volného času. Dále měli pomáhat romským dětem s učením a dohlížet na to, aby měly splněny domácí úkoly, motivovat je k dalšímu vzdělávání, sledovat docházku dětí do školy. V případě několika měst např. Krupka a Varnsdorf se také objevila participace při sociálně – právní ochraně dětí („projednává s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dětí, projednává s dítětem nedostatky v jeho chování, zajišťuje dohled nad rodinami s dětmi, které nejsou v péči školských zařízení“). Sledování a aktivní přístup k zabezpečení povinné školní docházky romských dětí má své základy v nepříliš vzdálené minulosti. Ze sborníku semináře „Příčiny, podmínky a možnosti prevence sociálně patologických jevů u romské populace v ČSSR“ (Kol., 1986:72-76) vyplývá, že zařazení romských dětí do základních škol (nebo základních devítiletých škol – ZDŠ), do škol vyžadující

zvláštní péči bylo statisticky sledováno včetně jejich prospěchu. Například v roce 1985 bylo do základních škol zařazeno 71,1% romských dětí. Z toho 14,86% romských žáků neprospělo (8 169 žáků). V roce 1985 opakovalo 14,08% (7 968 žáků). V tomtéž roce bylo klasifikováno sníženým stupněm z chování 2 nebo 3 celkem 7, 65% romských žáků (4 202 žáků)²¹.

18 terénních sociálních pracovníků se dále zaměřovalo na zdravotní a protidrogovou prevenci, vedení ke zdravému životnímu stylu, vedení klientů k udržení optimálních hygienických podmínek v místě jejich bydliště a jeho bezprostředním okolí apod.

9 pracovníků mělo také působit v roli poradců pro komunitu při praktických činnostech (nakupování, hospodaření, vaření, domácí práce apod., tj. osvojování běžných domácích dovedností) apod.

Všechny pracovní náplně (36) obsahovaly činnost, mající mj. význam i pro komunitní práci a mapování určené romské komunity.

Shrnutí:

Ze zpracovaných pracovních náplní terénních sociálních pracovníků jednoznačně vyplývá, že základními prvky v rámci procesu sociální inkluze Romů jsou činnosti zaměřené na zabezpečení školní docházky, předškolní přípravy nebo vhodné trávení volného času a sociální prevenci. Na místě druhém jsou činnosti zaměřené na zdravotní a protidrogovou prevenci, vedení ke zdravému životnímu stylu a otázka hygieny. Na místě třetím se ocitly činnosti zaměřené na oblast vedení domácností.

²¹ Pro zajímavost byly také evidován počet romských dětí v diagnostických ústavech a dětských výchovných ústavech za období 1980 – 1985 bylo zařazeno do jednoho z uvedených zařízení cca 6200 romských dětí.

7. 2 Asistent pedagoga²²

První pokusy o realizaci pedagogické asistence realizovaly nevládní neziskové organizace Nová škola a Společenství Romů na Moravě. Od 1. září 1997 do 30. června 2000 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy zavádění vychovatelů – asistentů učitele, jakož i vytváření přípravných tříd, experimentálně ověřovalo. Po vyhodnocení experimentu jako úspěšného byly tyto třídy a funkce zřizovány na základě Metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy čj. 25484/200-22 ke zřizování přípravných tříd pro děti se sociálním znevýhodněním a k ustanovení funkce asistenta-učitele. V současné době jsou pedagogická asistence i přípravné třídy upraveny školským zákonem č. 561/2004 Sb., ve znění pozdějších předpisů a prováděcí vyhláškou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 73/2005 Sb., o zdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (srov. Koncepce romské integrace, 2004:71). Pro potřeby této práce se soustředíme na pedagogického asistenta zřízeného z důvodu většího počtu žáků pocházejícího z romské komunity resp. se sociálním znevýhodněním, tj. rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy (viz §16 odst. 4 písm. a) zákona č. 561/2004 Sb.).

Metodický pokyn stanovil, že asistenta může vykonávat pouze osoba starší osmnácti let s ukončeným základním a vyšším vzděláním, trestně bezúhonná. Dále stanovil povinnost absolvovat čtyřicet náslechoových hodin a absolvovat akreditovaný kurz pedagogického minima. **Zákon o pedagogických pracovnících** a o změně některých zákonů č. 563/2004 Sb., ve znění pozdějších předpisů označuje pedagogického asistenta jako pracovníka vykonávající přímou pedagogickou činnost. Pedagogický asistent, musí splňovat následující předpoklady: být plně způsobilý k právním úkonům, mít odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost (vysokoškolské studium v oblasti pedagogických věd, vyšší odborné studium zaměřené na přípravu pedagogických asistentů nebo sociální pedagogiku, střední vzdělání s maturitou zaměřené na přípravu pedagogických asistentů, střední vzdělání s výučním listem a studium pedagogiky nebo základní vzdělání spolu s absolvováním

²² Dříve asistent učitele – vychovatel.

akreditovaného kurzu pro asistenty pedagoga), být bezúhonný, zdravotně způsobilý a prokázat znalost českého jazyka.

Úkolem pedagogického asistenta je pomáhat žákům při adaptaci na školní prostředí, pomáhat pedagogům při vlastní výchovné činnosti, v komunikaci se žáky, s rodiči žáků, spolupracovat s romskou, popřípadě jinou komunitou v místě školy. (Zpracováno dle Metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy čj. 25484/200-22). Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 73/2005 Sb. V §7 uvádí následující vymezení činnosti asistenta pedagoga:

„Hlavními činnostmi asistenta pedagoga jsou pomoc žákům při přizpůsobení se školnímu prostředí, pomoc pedagogickým pracovníkům školy při výchovné a vzdělávací činnosti, pomoc při komunikaci se žáky, při spolupráci se zákonnými zástupci žáků a komunitou, ze které žák pochází.“ Toto vymezení se v zásadě neliší od vymezení uvedeného v metodickém pokynu.

Funkce asistent pedagoga může být zřízena v mateřské škole, základní škole, střední škole vč. středního odborného učiliště nebo i v dětském domově, kterou navštěvují ve větším počtu žáci se sociálním znevýhodněním. Svým způsobem může být práce asistenta pedagoga pro děti a důkazem toho, že Rom může dosáhnout společensky uznávaného zaměstnání (srov. Kol., 2006:62).

Podle dotazníkového průzkumu²³, jehož cílem bylo zjistit, jakou úlohu přikládají funkci asistenta pedagoga pedagogové, o kterém informuje Šotolová, E. ve své publikaci Vzdělávání Romů (2001:49), si:

- „Pedagogové uvědomují, že větší část dětí romského etnika pochází ze sociokulturně znevýhodněného prostředí;
- 76% dotazovaných se domnívá, že romský asistent může částečně pomoci při řešení vzdělávání romských dětí;

²³ Autorka blíže nespecifikovala metodu sběru dat ani počet respondentů.

- 45% dotazovaných považuje romského asistenta za partnera pro realizaci multikulturní výchovy;
- dále bylo zjištěno, že 65% dotázaných si myslí, že romský asistent naváže lepší spolupráci s rodinou než učitel sám a také dotazovaní vidí přínos asistenta mimo jiné ve zlepšení komunikace školy s romskými rodinami.“

Z uvedeného vyplývá, že uplatnění romských asistentů je v současné době velmi různorodé.

7.3 Sociální asistent

Sociální asistent poskytuje specifické sociální služby. „Základem při tvorbě modelu této nové sociální služby byl předpoklad, že příčinou delikvence a jiného negativního chování mládeže je v mnohých případech nuda, nečinnost, bezcílné bloumání po ulicích, nedostatek sociální kontroly a neschopnost nebo neochota rodiny adekvátně řešit vznikající problémy“ (Kol., 1997:233).

„Sociální asistent je specializovaný pracovník, který pracuje s dětmi a mládeží v jejich přirozeném prostředí. Skupiny i jednotlivce vyhledává a kontaktuje v době v místě jejich neformálního setkávání, tj. na ulici, na diskotékách, v rockových klubech apod. Jde o vyhledávací, doprovodnou a mobilní sociální práci s nízkoprahovou nabídkou sociální pomoci“ (Kol., 1997:231). Podle Slovníku sociální práce (Matoušek, 2003) je sociální asistent specializovaný terénní pracovník sociální pomoci, který pracuje s rizikovými dětmi a mladistvými metodou streetworku.

Hlavní náplní sociálního asistenta jsou činnosti zahrnuté ve skupině souboru služeb nazvaném **sociální prevence**. V odborné literatuře můžeme najít několik definic sociální prevence. Bednářová, Pelech (1999:74): „Sociální prevence je soubor aktivit ovlivňujících proces socializace a sociální integrace, které jsou zaměřeny na změnu nepříznivých sociálních, případně sociálně-ekonomických podmínek vedoucích ke vzniku a šíření poruch sociálních procesů a institutů, které jsou příčinou negativních

jevů života jedince“. Mühlpachr (2004:30): „Sociální prevence znamená předcházení vzniku nežádoucích společenských situací včasným odstraňováním jejich příčin“.

Práce sociálního asistenta je nezastupitelná při terénní sociálně výchovné práci s příslušníky romské komunity, neboť s nimi pracuje v jejich prostředí, kde se oni cítí v bezpečí. Obzvláště to platí při práci s dětmi. Porovnáním popisu práce terénního sociálního pracovníka a sociálního asistenta zjistíme, že dochází k překrývání jejich činnosti. Průnikem je práce s dětmi a realizace preventivních aktivit, programů.

7. 4 Kurátor pro děti a mládež

Kurátor pro děti a mládež je specializovaný pracovník pracující s klienty individuálně, systematicky a kontinuálně. **Poskytuje sociálně právní, výchovné, případně psychologické poradenství dětem i rodičům při řešení jejich rodinných, osobních a sociálních problémů a akutních krizových situací. Realizují také sociálně výchovné pobyty nebo tábory.**

Cílovou skupinou jsou děti a mládež s poruchami chování, páchající trestnou činností, s výchovnými problémy ve škole a v rodině, zneužívající návykové látky nebo mladiství propuštění z ústavní nebo ochranné výchovy, z výkonu trestu odnětí svobody, apod.

Z obecného hlediska kurátor pro děti a mládež zabezpečuje sociálně právní ochranu dítěte v souladu se zákonem o rodině, sociálně právní ochraně dítěte atd. (Zpracováno podle pracovní náplně kurátora pro děti a mládež Úřadu městské části Praha 14). Předmětem jeho působení je skupina dětí a proto se lze právem domnívat, že jeho působení má vliv i na vývoj jednotlivců v romské komunitě. **Prvky sociálně výchovného působení můžeme spatřovat v pomoci při řešení rodinných, osobních, sociálních problémů a realizaci sociálně výchovných pobytů a táborů.**

7. 5 Koordinátor komunitního vzdělávání/komunitní pracovník

Koordinátor komunitního vzdělávání je zaměstnanec školy nebo komunitního centra popř. jiné instituce, jehož úkolem je vytvořit a koordinovat komunitní plán vzdělávání školy nebo jiné instituce. Dále je jeho úkolem zajišťovat financování komunitních aktivit. Financování je možné zajistit sponzorskými dary nebo ucházením se o grant ve vyhlášených grantových výběrových řízeních.

Komunitní pracovník zajišťuje v procesu komunitní práce komunikaci mezi komunitou, odborníky a institucemi. Pomáhá komunitě definovat potřeby a cíle, mezi kterými se vždy, v případě romské komunity, objeví trávení volného času dětí, jejich vzdělávání apod. Komunitními pracovníky jsou většinou ty osoby, které komunitní aktivity iniciují. Obvykle jde o zaměstnance komunitních center, která vytvářejí prostor pro uspokojení definovaných potřeb místní komunity (srov. Kol., 1997:172 – 175).

7. 6 Krajský metodik komunitního plánování sociálních služeb

V souvislosti s již schváleným zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (účinným od 1. 1. 2007), Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR připravilo několik odborníků z oblasti sociálních služeb do funkce metodiků komunitního plánování sociálních služeb. Tato funkce je velice důležitá, neboť zákon o sociálních službách, ukládá každému kraji zpracovat střednědobý plán rozvoje sociálních služeb. Obcím je toto doporučeno, ale bez podkladů obcí kraj nebude moci jednoduše takový plán sestavit. Jako nejvhodnější metoda pro zpracování takového plánu je komunitní plánování (srov. Zatloukal in Sociální práce, 2006:82). Krajsští metodici komunitního plánování sociálních služeb by měli svou činností podpořit realizaci komunitního plánování (srov. tamtéž).

Do okruhu sociálních služeb patří i činnosti, které můžeme označit za pedagogické resp. sociálně pedagogické. Dle zákona o sociálních službách tyto činnosti můžeme zařadit do následujících základních typů sociálních služeb: sociálního

poradenství (informace přispívající k řešení nepříznivé sociální situace klienta) a služeb sociální prevence. **Služby sociální prevence zákon o sociálních službách vymezuje** jako soubor služeb napomáhajících k zabránění sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem poskytování těchto služeb je překonávání nepříznivých sociálních situací klientů a ochrana společnosti před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů (srov. §53 zákona o sociálních službách). Zákon definuje 17 typů služeb sociální prevence. Z hlediska této práce je důležité vyzdvihnout následující služby:

- **nízkoprahová zařízení pro děti a mládež** (cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace)²⁴,
- **sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi** (služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje)²⁵,
- **terénní programy** (souhrn služeb poskytovaný osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy; služba je určena mj. pro problémové skupiny osob, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny; cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života)²⁶.

²⁴ §62 zákona o sociálních službách

²⁵ §65 zákona o sociálních službách

²⁶ §69 zákona o sociálních službách

Shrnutí

Za činitele sociálně výchovné práce v romské komunitě považujeme zejména terénní sociální pracovníky, pedagogické asistenty, sociální asistenty, koordinátory komunitního vzdělávání/komunitní pracovníky, krajské metodiky komunitního plánování sociálních služeb. K tomuto výčtu vede skutečnost, že práce uvedených profesí obsahuje realizaci činností, které jsou orientovány na životní styl, sociálně-právní ochranu, sociální asistenci, poskytování sociálně-právního poradenství, orientace na vzdělávání cílové skupiny, vhodné trávení volného času. Zákon o sociálních službách přímo některé uvedené činnosti popisuje a identifikuje je jako sociální služby.

8. Komunitní práce

Máme na mysli metodu práce se skupinou obyvatel, která využívá jejich participace na životě obce. „Komunitní přístup se vyvíjí už déle než 100 let a neřekne dnes nic, co by se už nevědělo. Je to přístup, který spoluvytváří participativní demokracii na té nejkonkrétnější, lokální úrovni. Těžiště jeho úspěchu je ale právě v tom, jak jej lidé dokáží vždy nově, v nových kontextech a variantách vnést do života. Komunitní přístup totiž staví na takových hodnotách, jako je naslouchání druhému, vytváření příležitostí ke společné diskusi a sdílení názorů i zážitků a na spolupráci při zvládnání nesnází, při společném učení a objevování řešení“ (Kol. aut., 1997:172). Stručně řečeno, v komunitní práci jde o aktivní zaangažování lidí na záležitostech (problémech), které se přímo dotýkají jich samotných.

Existuje řada definic komunitní práce, reflektujících různá východiska a pojetí. Navrátil, Šimíková (2003:82) uvádějí Dunhama, A., který „definuje komunitní práci jako proces vědomého sociálního působení, které je zaměřeno na následující cíle (na všechny, nebo alespoň některé z nich). Má jít (1) o propojení potřeb a existujících zdrojů v komunitě; (2) o podporu skupinové solidarity a spolupráce v komunitě a (3) o posilování změn v komunitě“.

Za komunitu považujeme:

- skupinu osob, která žije na vymezeném společném území (sousedství, obec, kraj, stát, Evropská unie);
- skupinu osob, která má společné zájmy, např. etnická příslušnost, handicap apod. (srov. Navrátil, Šimíková, 2003).

V prostředí České republiky se jedná o poměrně novou metodu práce, která vychází z předpokladu, že komunita disponuje větší energií (silou) než jedinec a je tedy správné a potřebné této energii poskytnout prostor pro realizaci. To by mělo umožnit vytvoření takového prostředí, které vzbudí aktivitu a zájem členů komunity o určitý specifický problém. Zájem komunity by měl být zaměřený na nějaký konkrétní společný problém. Komunitní práce může sloužit jako nástroj aktivizace skupiny lidí, kteří budou vedeni vlastní silou k jeho řešení, tj. jedná se o takové problémy, které mají skutečný skupinový charakter, nebo jako přímý nástroj k řešení určitého konkrétního problému, tj. projekt (srov. Kol., 1997)²⁷.

„Komunitní práce je tedy metoda, která se:

- používá pro řešení problémů a pro navození změny v místním společenství;
- vztahuje problémy jedinců a skupin ke zdrojům a možnostem místní komunity;
- zapojuje do řešení problému a do rozhodování a života komunity její občany stejně tak jako místní organizace a instituce;
- vede k přerozdělení a sdílení zdrojů, odpovědnosti a kompetence, tedy rozšiřuje možnosti lidí ovlivnit to, co se s nimi děje“ (Kol., 1997:175).

Komunitní práci realizuje komunitní pracovník, který by měl vycházet z následujících premis: „lidé jsou schopni řešit své problémy i změnit sami sebe; vzdělávání a vedení lidí je klíčovým procesem v komunitní práci; kolektivní akce a

²⁷ Vždy by mělo být pamatováno při realizaci komunitní práce (komunitního projektu) na přítomnost vzdělávacích prvků v různých formách a intenzitě a vždy by měl být formulován konkrétní požadavek změny.

spolupracující vztahy napomohou zlepšení života lidí v komunitě; uznání hodnoty, schopností a práv každého člověka; respekt a ocenění různých kultur ve společnosti“ (Kol., 1997:178).

Shrnutí

Komunitní práce je historicky vytvořená metoda práce vedoucí k posílení participativní demokracie na lokální úrovni. Je to efektivní metoda, kterou lze řešit sociální problémy a obzvláště problémy vzniklé z problematického soužití romské komunity a majority. Jedná se o metodu, která klade důraz na společnou diskusi, spolupráci, respektuje specifika a individualitu každého člověka. Dalším značným pozitivním přínosem, z pohledu integrace romské komunity, je premisa, že sama komunita je schopna problém vyřešit.

8. 1 Specifika komunitní práce v romské komunitě

Komunitní práce i komunitní plánování jsou významné nástroje, které mohou pomoci procesu sociální inkluze příslušníků romské komunity a k realizování sociálně výchovných aktivit. Tyto metody přinášejí nutnost zapojení všech skupin obyvatelstva, kterých se to týká. V dávné i nedávné historii můžeme nalézt koncepce a přístupy k integraci příslušníků romské komunity, které však nebyly zpracovávány na základě jejich skutečných zjištěných potřeb. Také příslušníci romské komunity zůstávali v pasivitě, což mělo devalvující, někdy až destruktivní vliv na výsledné výstupy a produkty těchto koncepcí. Romskou komunitu však nelze vynechávat z procesu tvorby koncepcí.

Specifika komunitní práce v romské komunitě si vyžadují určitou úpravu i některých obecně známých a přijímaných pracovních postupů. Zkušenosti práce s romskou komunitou na Slovensku v osadách jsou natolik inspirativní, že mě motivovaly k vytvoření upraveného modelu práce v romské komunitě pro Českou republiku (přejato a upraveno srov. Kol., 2003:22):

Tab. 2 Model práce v romské komunitě

Stádium	Členové skupiny (komunity)	Komunitní pracovník
První	Nespokojení a pasivní	Motivuje lidi přemýšlet o tom, proč jsou nespokojeni a s čím vlastně.
Druhé	Uvědomují si určité potřeby	Motivuje lidi přemýšlet o tom, jaké specifické změny by se měli uskutečnit, aby přinesly změnu.
Třetí	Uvědomují si potřebu specifické změny	Motivuje lidi k uvažování o tom, co by mohli oni sami udělat, aby se žádaná změna uskutečnila.
Čtvrtá	Rozhodují se o krocích, které udělají, aby dosáhli žádané změny	Motivuje lidi k uvažování o tom, jakým způsobem nejlépe zorganizovat dané kroky.
Pátá	Plánují, co udělat a jakým způsobem to udělat.	Motivuje lidi k tomu, aby zvážili a rozhodli o detailech a posloupnosti dalších kroků, které budou dělat, kdo je bude dělat, kdy a jakým způsobem.
Šestá	Realizují stanovený plán	Podporuje lidi při vyrovnávání se s nepředvídatelnými překážkami, těžkostmi a problémy, na které narazí při realizaci plánu.
Sedmá	Hodnotí to, čeho se jim podařilo dosáhnout	Pomáhá lidem reflektovat, jejich úspěchy a způsob jakým se jim jich podařilo dosáhnout. Co se přitom naučili a co by mohli udělat jako další krok.

Specifika práce v romské komunitě se odvíjejí od několika **základních problémů**, se kterými se realizátoři projektů při vstupu do romské komunity setkají (srov. Tománková, 2003):

1. Komunikace

Příslušníci romské komunity komunikují odlišným způsobem a v některých případech i téměř odlišným jazykem. Odlišný způsob komunikace se odvíjí především od stupně vzdělání, původu a kultury. Nežádka se vyskytuje forma jazyka, která je směsí východoslovenského nářečí, češtiny a romštiny.

2. Izolace

I v České republice existují místní romské komunity, které jsou ve své podstatě izolované od okolního života a v některých oblastech života nadále tradiční. Často se nacházejí na samém okraji měst, kam zajíždí městská hromadná doprava velice zřídka a nebo dokonce vůbec. V izolovaných romských komunitách mohou tzv. třetí osoby – novináři, fotografové, úředníci apod. vzbudit určité marné či nepřiměřené naděje.

Stav, kdy takové komunity navštívila řada veřejných činitelů, kteří dokonce přislíbili řešení nějakých záležitostí, problémů celé skupiny nebo jednotlivců a svému slovu nedostáli. Každá návštěva třetích osob může pak v příslušných komunit vzbudit negativní reakce.

3. Vzdělání

Často se setkáme s tím, že v místní romské komunitě mají dospělí a dospívající nízké vzdělání (základní, zvláštní škola, občas jsou někteří vyučení a velice zřídka se setkáme s absolventy středních, vyšších nebo vysokých škol). Tento stav má hluboké historické kořeny. „Romové, kteří se po příkazu Marie Terezie usadili, získali i povinnost posílat své děti do školy. Tato povinnost se však v Uhersku, kam patřilo Slovensko, o jehož romské komunitě je především řeč, protože od poloviny 20. století bydlí v Čechách, nedodržovala. Romové byli chudí, měli často jen jeden kus oděvu a navíc museli pomáhat svým rodičům při obstarávání potravy. Rozšířil se také mýtus, že jsou Romové nevzdělavatelni, zřejmě proto, že se po staletí nedokázali integrovat do většinové společnosti. Romové si ale cenili vzdělávání, především však v tzv. tradičních romských řemeslech“ (Ševčíková, 2003:114). Romské děti vzdělávali rodiče a prarodiče. Vznikla tak vlastně rodinná škola, kde byly předávány pouze takové vědomosti a dovednosti, které byly již vyzkoušené a tudíž užitečné²⁸.

²⁸ „Vzdělání v *gádžovské škole*, abstraktní informace zprostředkované slovy cizího jazyka, slovy z větší části tištěnými v knize, je zcela nová historická zkušenost, a je absurdní očekávat, že celá etnická pospolitost si ji najednou osvojí v jedné generaci. Tím obtížnější je osvojit si hodnotu institucionálního *vzdělání*, je-li ochota ji přijmout frustrována *cizím* prostředím *gádžovské* školy, která stále ještě přistupuje k romskému dítěti spíše jako k podprůměrnému Čechovi než k reprezentantu svébytného etnokulturního společenství, které má své dějiny, své historické hrdiny, své významné kulturní osobnosti.“ (Hübschmannová, 1999:50)

4 . Sociokulturní prostředí

Romská komunita je specifická skupina, hovořící specifickým jazykem, má své kulturní kořeny, hodnoty a vzorce, tj. do určité míry odlišný způsob socializace²⁹. Obecným předpokladem je co nejlepší poznání prostředí (především je nutné dobře pochopit život rodiny), ve kterém (ustáleně) komunita žije, neboť životní podmínky se podílejí na vytváření životních zkušeností, a ty se promítají v názorech, postojích a vztazích (srov. Pelikán, 2004).

Svůj vliv zde má i dlouhodobá nezaměstnanost. Specifické sociokulturní prostředí tak může být obohaceno o prvky fatalistické kultury. Fatalistická kultura vzniká v prostředí sociálního státu a sociálně slabých skupin. Fatalistický postoj lze charakterizovat slovy „je to osud, nedá se s tím nic dělat“ (Mareš, 2002:110).

To může zkomplikovat pochopení některých projevů a postojů. Je prokázáno, že sociokulturní podmíněnost hraje důležitou roli při formování člověka. Socializaci chápeme jako celoživotní proces, jehož těžiště je především v dětství a mládí. „V průběhu socializace si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak do společnosti“ (Kraus, Poláčková et al., 2001:54). Je to proces, který může probíhat bezděčně a nezáměrně nebo může být, i záměrně, řízený okolím. Socializace tvoří mezigenerační spojení. Základním spojovacím článkem je role rodičů, neboť jejich život je spojen s jejich dětmi.(srov. Giddens, 1999:38).

Podíváme-li se na dětství romského dítěte, uvědomíme si, že v mnoha případech výrazným negativním faktorem při procesu socializace romského dítěte je averze (animozita) majority vůči Romům, se kterou se setkává velmi brzo a která mu velmi srozumitelně říká, že tato společnost není jeho světem. Na počátku jsou verbální útoky. Vrcholem jsou fyzické útoky (srov. Říčan, 1997:108). Obecně se v romských rodinách, které jsou sociálně vyloučené, nezaměřuje výchova na předem vytyčené cíle,

²⁹ „Vztah k vlastní etnicko-národnostní identitě, stejně jako charakter způsobu života a kultury je dnes velmi rozrůzněný a diferencovaný podle jednotlivých skupin; není tedy možné a správné hovořit o Romech jako o homogenní národnostní skupině, o nějakém specifickém způsobu života, chování a kultuře společné všem“ (Davidová, 1997:63)

vštěpování řádů a povinností, tj. orientace na výkon a úspěšnost (srov. Šišláková, 2005:79).

Shrnutí

Romská komunita je specifická komunikací uvnitř, vzděláním, sociokulturními odlišnostmi a do určité míry i izolací. Tyto čtyři základní okruhy vytvářejí nároky na specifický přístup a metody práce v romské komunitě. Jsou to však pouze základní okruhy. Dále je potřebné podrobněji popsat specifika resp. zásady pro práci se dvěma základními skupinami: dospělými a dětmi.

8. 1. 1 Práce s dospělými Romy

Komunitní práce s dospělými Romy má svá specifika. Je třeba brát v úvahu následující zásady (srov. Havrilová, 2003: 145-150).

1. Neutralita

Upřednostňováním jedné či oné skupiny nebo rodiny může dojít v komunitě ke konfliktu. Je potřebné, aby se pracovník v komunitě snažil vyslechnout obě strany. Tak může vytvořit prostředí, ve které by se na řešení podíleli všichni zúčastnění. Na zásadě neutrality také do určité míry závisí důvěryhodnost pracovníka.

2. Rozumná míra angažovanosti

Nemělo by docházet k tomu, že pracovník v komunitě věnuje veškerou svou energii a pozornost pouze jednomu případu (kauze). Snadno může dojít k úplnému zahlcení pracovníka, což ve svém důsledku poškodí ostatní členy komunity, kteří také potřebují pomoc. Také dochází k oslabení klienta (snížení jeho samostatnosti a individuality).

3. Ověřování tvrzení

Nově příchozí pracovník v komunitě představuje změnu, kterou se některé rodiny budou snažit využít ve svůj prospěch. To samo o sobě nemusí mít vždy negativní záměr. Problematický bod může přijít v okamžiku, kdy je nutné mít k dispozici pravdivé a nezkrácené informace (obzvláště, když je nutné vyjednávat s úřady). Příslušníci komunity jsou přesvědčeni, že mají pravdu, neboť to odpovídá jejich vnímání reality. Je proto důležité zásadní informace před začátkem řešení kauzy ověřit i z jiných relevantních zdrojů.

4. Okamžité řešení problému

Pokud je to jen trochu možné, měl by se pracovník snažit řešit problémy okamžitě. Prodleva může znamenat prohloubení kritického stavu rodiny nebo komunity jako celku. Obzvláště to platí o příjmu sociálních dávek nebo dluhu na nájemném.

5. Nepomáhat vlastním majetkem (nepůjčovat své peníze)

Často se pracovník v komunitě setká s problémy, které jdou vlastně řešit pouze finančně. Je tomu tak proto, že řada problémů příslušníků komunity vyvěrá z chudoby a hmotné nouze. Zapojení se do řešení problému klienta tímto způsobem znamená převzetí zodpovědnosti na svou osobu (extrémní podoba angažovaného pracovníka). Navíc tento přístup k řešení problému rodiny, komunity má zcela destruktivní charakter.

6. Využití autority institucí

Instituce, se kterými pracovník spolupracuje (formálně i neformálně např. městský úřad, krajský úřad aj.), mohou do určité míry dodat jeho práci vážnost. Pracovník při řešení problému, který je plně v kompetencích těchto institucí, působí jako prostředník, zprostředkovatel. Může tak dojít k řešení problému, který doposud rodina či komunita odmítala řešit.

Shrnutí

Formulace zásad práce s dospělou částí romské komunity vychází především z řešení problémů, se kterými se příslušníci romské komunity potýkají. Bez ohledu na profesi pracovníka vstupujícího do romské komunity, můžeme konstatovat, že na něj budou kladeny ze strany příslušníků romské komunity požadavky, aby jim pomohl vyřešit jejich problém. Proto je důraz kladený na kvalitu v zásadách komunikace, porozumění a důvěru. Jsou to základní předpoklady, bez kterých nelze pracovat snad se žádnou skupinou obyvatel.

8. 1. 2 Práce s romskými dětmi

Práce s dětmi v romské komunitě je velice významná z hlediska úspěšnosti realizace integračních snah a také je to základní prvek umožňující realizátorům projektů navázat hodnotnou komunikaci a aktivní spolupráci s jejich rodiči. Práce s romskými dětmi má svá specifika, jejichž nerespektování vede ke zmaru nebo neefektivitě či znehodnocení komunitních projektů. Je tedy nutné s ohledem na identifikované problémy stanovit při práci s dětskými příslušníky romské komunity určité pedagogické zásady (srov. Tománková, 2003:151-158)³⁰.

1. Osobní vztah

Výchova v romských rodinách je volná a nedirektivní naplněna intenzivní láskou k dětem, a proto není možné ponechat stranou rodiče. Je nutné počítat s tím, že před započítím práce s romskými dětmi je potřebné vytvořit si s rodiči osobní vazby. Bez tohoto přístupu reálně hrozí, že pracovníci nebudou rodiči akceptováni. To může bránit zahájení nebo pokračování práce s dětmi.

2. Znalost domácího prostředí

Poznání životních podmínek rodiny pomůže pochopit řadu problémů, které se odrážejí především v běžném životě a pro mnohé z majoritní společnosti v naprosto samozřejmých věcech.

³⁰ Balvín, J. ve své stati v odborném časopisu *Pedagogická orientace* č. 20, r. 1996 identifikuje tři základní příčiny handicapu romských dětí ve škole, tj. při práci s dětmi: odlišná hierarchie hodnot romské rodiny, odlišný životní styl – menší přizpůsobivost na pravidelný režim, nedostatečná znalost českého jazyka.

3. Osobní příklad

Nemalý počet romských dětí žije v nepodnětném prostředí. Při komunitní práci s romskými dětmi si často vytvoříme osobní vztah, který vyvěrá z holé skutečnosti, že s nimi budeme trávit mnoho času, budeme se snažit je pochválit, hovořit s nimi o jejich snech a budoucnosti. Proto je tedy nutné, abychom byli při práci s romskými dětmi pro ně příkladem, který by mohly následovat.

4. Spontánnost

Počítejme, že se často dostaneme do situace, kdy budeme nuceni zařadit do programu spontánní aktivity, neboť pravidelné organizované aktivity jednoduše zevšední.

5. Informovanost

Je nutné si uvědomit, že v některé místní romské komunitě můžeme narazit na překážku nízkého vzdělání. V tom případě musíme zvolit takový způsob komunikace při sdělování informací, který bude jasný a srozumitelný.

6. Důvěra

Důvěra je jedním ze základních kamenů. Na základě důvěry lze stavět na dalších oblastech spolupráce s dětmi a jejich rodiči. Například se potřeba důvěry významným způsobem ukáže, když se budeme snažit přesvědčit rodiče, aby svým dětem dovolili dále studovat na střední škole apod. Vedle budování vztahu s dětmi bychom neměli zapomenout ani na budování vztahu s jejich rodiči. Důvěra stojí především na tom, že veškerá ujednání a informace budou bezezbytku naplněny.

7. Respekt

Při komunitní práci s dětmi a jejich rodinami je nutné respektovat individuální zvláštnosti (diverzitu). Je to tak trochu test oproštění se od stereotypů a předsudků vůči příslušníkům romských komunit. Havrilová (2003:156-157) zdůrazňuje na základě svých zkušeností práce v romských osadách na Slovensku tyto zásady:

„**Neustále dodávat sebedůvěru** – děti pocházející z takového prostředí trpí silnými pocity méněcennosti, případě jsou nezdravě sebevědomé. Oba dva extrémy vytvářejí dusivou atmosféru ve skupinách při aktivitách různého druhu. Mnohé děti nejsou z domova zvyklé na projev pochopení, ocenění, často se potýkají s nedůvěrou rodičů. Následkem toho při mimoškolních komunitních aktivitách projevují strach z možnosti neúspěchu. Cílevědomou prací je ale možné tento fakt eliminovat. Získáním důvěry ke komunitnímu pracovníkovi je možné u dětí budovat zodpovědnost a tím je motivovat k další činnosti. Fakt, že dítě bylo pochválené před celou skupinou, v něm upevňuje hodnotu o sobě samém a poskytuje prostor pro další působení.

Vyzdvihovat jedinečnost – každé dítě je osobností, která přináší do života ve skupině nové podněty a nápady. Ocenění takového přínosu je vždy vhodným prostředek pro další motivaci. Dítě si začne uvědomovat, že i když neovládá všechny činnosti, i v jednom konkrétním směru může ono jedinečné naučit i ostatní.

Zavést heslo: všichni děláme chyby – nedokončením zadaného úkolu, selháním při práci děti často trpí a je velice těžké je přesvědčit, že *mýlit se je lidské*. Zde pomáhá, když pracovník dokáže vyprávět o svém vlastním neúspěchu, podělit se s dětmi o zážitek, kdy selhal.

Učit děti nést zodpovědnost – když by byla mimoškolní činnost zaměřená na děti jako na pasivní účastníky, bez jejich aktivní spoluúčasti, byla by málo efektivní“. Převzetí zodpovědnosti je jedním z hlavních znaků sociální zralosti (Pelikán, 2004).

8. Objektivnost

V komunitě nebývají výjimkou konflikty mezi dětmi i rodinami. Tyto konflikty bývají méně i více závažné. Zásadou pracovníka by však mělo být zůstat nestranným, i přes případnou snahu účastníků pracovníka do konfliktu vtáhnout.

10. Spolupráce

Při komunitní práci je potřebné spolupracovat se všemi zainteresovanými (dotčenými) stranami, tj. s obcí, školou, rodiči, komunitním centrem.

Shrnutí

Při práci s dětmi je prioritní důvěra, jejich pochopení, porozumění jejich světu, podpora jejich sebedůvěry, vytvoření motivačního prostředí a vzorů a získání rodičů ke spolupráci. Často má řada projektů či aktivit v romských komunitách za cíl vedle naplnění potřeby vhodného trávení volného času, také vytváření motivačního prostředí ke studiu. Nízké vzdělání je jeden z klíčových faktorů vedoucích k sociálnímu vyloučení.

9. Komunitní plánování

Komunitní plánování je metoda, která umožňuje zpracovávat rozvojové materiály pro různé oblasti veřejného života na úrovni obce i kraje a která výrazně posiluje principy zastupitelské demokracie. Charakterickým znakem metody je důraz kladený:

- na zapojování všech, který se zpracovávaná oblast týká,
- na dialog a vyjednávání,
- na dosažení výsledku, který je přijat a podporován většinou účastníků (srov. Vasková, Žežula, 2002:4).

Základní atributy této metody spočívají v tom, že zapojuje všechny účastníky do přípravy i realizace a zvyšuje tak podíl občanů na rozhodování o „věci veřejné“. Dochází tak i k mnohem důraznější legitimizaci rozhodnutí příslušných řídicích orgánů; zvyšuje motivaci zúčastněných partnerů komunitního plánování i občanů ke spolupráci; sdružuje lidské i materiální zdroje (nové a stávající) a tím dochází k efektivitě; využívá efektivně finančních zdrojů, neboť jsou hrazeny pouze takové služby, které jsou potřebné (srov. tamtéž).

Principy komunitního plánování nám lépe pomohou pochopit proces komunitního plánování a také jeho průběh podle Vaskové, Žežuly (2002:11-12):

- **„Partnerství mezi všemi účastníky** – potřeby a cíle všech účastníků mají stejnou váhu. Názorům všech stran musí být dopráno stejného prostoru.
- **Zapojování místního společenství.** Při zapojování místního společenství je nutné hledat různé metody a formy oslovení a zapojení tak, aby nabídka ke spolupráci byla srozumitelná (např. podle bydliště, způsobu života, zájmů, socioetnické příslušnosti atd.). Nikdo nesmí být vylučován a diskriminován.
- **Hledání nových lidských a finančních zdrojů.** Nelze zapomínat na spolupráci s podnikateli, která může být oboustranně přínosná, na význam práce dobrovolníků, svépomocných skupin, domácích pečovatelů včetně sousedské výpomoci. Komunitní plánování sociálních služeb je jedním z nástrojů zlepšení kvality života v obci.
- **Práce s informacemi.** Je nezbytné zajistit rovný přístup k informacím uvnitř řídicí struktury a zajistit předávání informací veřejnosti. Budou-li informace pravidelně předávány, bude možné očekávat relevantní připomínky a podněty. Je nutné stanovit, jak bude možné vznášet připomínky a jak bude s připomínkami nakládáno.
- **Průběh zpracování komunitního plánu je stejně důležitý jako výsledný dokument.** Komunitní plán nezpracovává skupina expertů. Proces komunitního plánování znamená vyhledávání, zapojování a diskusi různých lidí. Tento proces umožňuje, aby navržený systém sociálních služeb byl jedinečný a neopakovatelný a plně odpovídal místním potřebám, podmínkám a zdrojům.
- **Zohlednění již vytvořené a osvědčené spolupráce.** Dobře fungující spolupráce může být inspirací mezi všemi účastníky a přináší kvalitnější nabídku sociálních služeb.

- **Kompromis přání a možností.** Výsledkem komunitního plánování je vždy kompromisní řešení mezi tím, co chceme, a tím, co máme k dispozici. Možnosti v tomto případě nejsou pouze materiální, finanční a lidské zdroje, ale také dohoda vymezující, kdo a jak se bude na dosažení stanovených cílů komunitního plánování podílet“.

Komunitní plánování je způsob aktivizace obcí a krajů. Je to metoda, která umožňuje v určité míře rozvoj různých cílových skupin rovnoměrně s ohledem na specifika, materiální, finanční a lidské zdroje. Komunitní plánování i přes snahu Ministerstva práce a sociálních věcí a dalších organizací není zcela běžná a rutinní metoda, kterou by obce a kraje uplatňovaly, tuto praxi by mohl změnit zákon o sociálních službách.

Produktem komunitní práce by mělo být mj. vytvoření komunitního plánu resp. přesvědčení příslušné obce nebo kraje o tom, že komunitní práce je nutné, výhodná a efektivní.

Pokud hovoříme o komunitním plánování sociálních služeb, jedná se v zásadě o proces obsahující zajištění dostupnosti sociálních služeb a zjištění potřeb v konkrétní lokalitě. „Účastníky procesu jsou uživatelé, poskytovatelé a zadavatelé sociálních služeb“ (Kol., 2004:7), tj. stejně jako je tomu u komunitního plánování vč. principů a postupů. Použití této metody má i oporu v zákoně o sociálních službách (viz kap. 7.6 této práce). V tomto kontextu můžeme říci, že se jedná o „metodu plánování rozvoje sociálních služeb“ (Zatloukal in Sociální práce, 2006:82). Obecnou definici komunitního plánování sociálních služeb vystihuje vymezení pojmu použité v Analýze sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti (Kol., 2006:115): „V ideálním případě jde o otevřený a cyklický proces plánování sociálních služeb na místní a regionální úrovni. Jde o zjišťování potřeb a zdrojů a hledání řešení nejlépe odpovídajících místním podmínkám a potřebám lidí, s důrazem na partnerství, dialog, konsensus. Účastní se ho zejména obec nebo kraj, jako zadavatelé služby a dále poskytovatelé a uživatelé sociálních služeb a veřejnost.“

Komunitní plánování sociálních služeb je případ, kdy je využita metoda komunitního plánování pro jednu specifickou oblast veřejného života (srov. Vausková, Žežula, 2002:4). Přínosem tohoto komunitního plánování je posílení sociální soudržnosti konkrétní komunity/komunit a sociální začleňování a předcházení sociálnímu vyloučení jednotlivců i skupin (srov. Vasková, Žežula, 2002:5).

Shrnutí

Komunitní plán je koncepcí budoucnosti komunity, který byl vytvořen za aktivní participace komunity. Komunitní plánování je proces, jehož výsledkem je komunitní plán. Komunitní plánování se využívá především ve smyslu dalšího rozvoje sociálních služeb poskytovaných na úrovni kraje nebo obce. Je to do určité míry formalizovaná metoda navrhuující realizaci sociálních služeb, jejichž typ, potřeba a zajištění finančními a lidskými zdroji se opírá o potřeby komunity, tj. obyvatel s přihlédnutím k jejich specifickým.

10. Příklady komunitních projektů

Záměrem této kapitoly je představit několik vybraných úspěšných komunitních projektů, jejichž cílovou skupinou byla romská komunita. Pokud existuje odhodlání pro realizaci komunitní práce nebo komunitního plánování na úrovni obce nebo kraje, je nutné vypracovat komunitní projekt.

Komunitní projekt je dílčí produkt komunitního plánování nebo také může být jeho iniciátorem. Komunitní projekt je schopen v sobě kombinovat různé metody práce, tj. pedagogicky, sociální práce atd., neboť je často cílem takového projektu dosáhnout určitého **komplexního cíle**.

10. 1 Stolpinovo, příklad komunitního projektu ze zahraničí³¹

Motto:

„Snaha o zlepšení situace Romů je zbytečná bez jejich aktivní účasti. Nemá smysl dělat věci pro Romy, bez Romů. To jen prohlubuje vztah závislosti.“ Jef Helmer

Stolpinovo je čtvrť ve městě Plovdiv, které se nachází na jihu Bulharska. Město Plovdiv obývá cca 30 tis. obyvatel, jde o Turky, Romy, Bulhary a Armény. Romská komunita ve Stolpinovu je ortodoxně křesťansky založená žijící vedle muslimů v určité harmonii. Základním kamenem romské komunity je rodina, která je zdrojem sounáležitosti, kořenů a vzájemné pomoci. Děti jsou „rodinným pokladem“ na jejichž výchově se podílí celá rodina. Míra nezaměstnanosti v romské komunitě ve Stolpinovu dosahuje 90%, protože po roce 1990 byli obyvatelé této městské čtvrti mezi prvními, kteří byli propuštěni z práce. Jako nekvalifikovaná pracovní síla a za přítomnosti předsudků a netolerance měli minimální šanci si najít v dohledné době zaměstnání. Většina čtvrtě se propadla do hluboké chudoby. V rodinách se tradičně mluví jazykem komunity. Vysokoškolské vzdělání je vzácným jevem. Řada dětí nepokračovala ani v dalším studiu na střední škole. Při vstupu do školy děti potřebovaly pomoc, neboť se musely učit intenzivněji oficiálnímu jazyku. V komunitě Stolpinovo, představuje chudoba pro většinu rodin fyzický boj o přežití. Společenská izolace postihuje celé rodiny. Komunikace s úřady je zatížena celou řadou překážek.

V komunitě Stolpinovo vznikl svépomocný výbor, který založily bulharské nevládní neziskové organizace za pomoci mezinárodních konzultantů. Svou činnost svépomocný výbor ve Stolpinovu založil na přesvědčení, že chudoba a sociální izolace se nevyřeší přístupy „shora dolů“ ani těmi vnucenými. Byla také založena poradna. Úspěch strategie spočíval v aktivizaci lidí zasažených problémy. K dosažení cílů byla zvolena následující strategie:

- „ – vytvoření dobře fungující komunitně založené instituce v samém srdci čtvrti, sestavené týmem, který reprezentuje různé složky komunity;

³¹ Kol., 1998

- mediace k překlenutí propasti v komunikaci mezi obyvateli a státem a místními institucemi; toho lze dosáhnout díky každodenním poradenským a konzultačním službám pro členy komunity, které jim pomohou se záležitostmi týkajícími se sociálního zabezpečení, zaměstnání, vzdělávání a zdravotnictví;
- zmobilizování schopností k podnikání v komunitě, a to podněcováním vzniku svépomocných skupin, otevřenými mítinky a diskusemi o konkrétních záležitostech, plánováním a uskutečňováním společně dohodnutých aktivit;
- udržování pravidelného dialogu a partnerství s místními tak, aby byly vyvíjeny účinné strategie proti chudobě na základě priorit označených komunitou“ (Kol., 1998:23).

Program byl založen na následujících principech:

- „participace: práce s komunitou a nikoli pro a za komunitu;
- pomoc ve svépomoci: zmobilizování vlastních zdrojů a kapacity v komunitě, ne pouhé zaplňování mezer z nouze;
- orientace na proces: činnosti na sebe vzájemně navazují, staví se na tom, co se podaří a dává se přednost tomu, co má význam z dlouhodobého hlediska před tím, co má jen krátkodobý efekt;
- stálé učení se z činností: vyhodnocuje se každý učiněný krok, sleduje se, co a jak funguje a na základě této zkušenosti se přizpůsobuje další strategie programu;
- otevřenost a partnerství na všech úrovních, a to jak uvnitř programového týmu, tak v týmové práci se čtvrtí, s místními úřady, s médii a s celou veřejností, v rámci města, i v rámci celé země“ (Kol, 1998:23-24).

Výsledky projektu byly od 1. ledna 1996 do 1. září 1997 následující:

- byly poskytnuty služby a konzultace 3 719 lidem;
- 2200 osobám bylo vyřešeno sociální zabezpečení;
- pro 520 osob se podařilo získat zaměstnání.

10.1.1 Zhodnocení

Projekt se rozšířil i do dalších bulharských měst Lomu, Slivene, Montany a Sofie.

Ve Stolpinovu se podařilo vytvořit silné komunitní organizace, podařilo se podnítit spolupráci mezi 11 organizacemi v komunitě; projekt dále úspěšně ovlivňuje ta rozhodnutí samosprávy, která se dotýkají života romských komunit. Projekt se také osvědčil na vládní úrovni a v několika případech se podařilo ovlivnit přístup státu např. při novelizaci sociálního zákona (srov. Djorgov, V., in Kolektiv aut., 2003:11-16).

Zkušenosti získané z projektu ukazují, že pro úspěšnost takového projektu je nutná dlouhodobá práce a koordinace. Důležitá je participace Romů, neboť pouze tak je možné ovlivnit některé hodnoty Romů např. přístup ke vzdělání. Tento projekt obsahuje bezpochyby sociálně výchovné prvky (podpora vzdělávání, sociální poradenství, zdravotnictví atd.).

10. 2. Komunitní projekty v Brně

Ve městě Brně působí několik zkušených nevládních neziskových organizací např. IQ Roma Servis, Drom o. p. s., Společenství Romů na Moravě o. s., aj., nebo organizací dalších typů např. Drom, romské středisko. Ty se snaží působit v oblasti integrace romských komunit a využívat k tomuto působení i metodu komunitní práce.

Brno bylo druhým městem v České republice, kde se realizoval projekt komunitního bydlení. Byl zrekonstruován bytový dům v ulici Bratislavská č. p. 41. Původně však byly do projektu zařazeny dva bytové domy. Obsahovou část tohoto investičního projektu zajišťuje příspěvková organizace Statutárního města Brna DROM, romské středisko.

10. 2. 1 DROM, romské středisko³²

DROM, romské středisko je organizace, založená v roce 1989 jako Kulturně-vzdělávací středisko pro romské děti a mládež (součást Úřadu městské části Brno-sever). Od roku 1999 se středisko stalo rozpočtovou organizací s názvem DROM, romské středisko a od roku 2001 má statut příspěvkové organizace Statutárního města Brna.

Drom, romské středisko se v rámci své činnosti obecně soustřeďuje na:

- mimoškolní výchovu a vzdělávání dětí, mládeže, ale i dospělých osob (včetně pomoci při řešení hledání pracovního uplatnění);
- nabídku volnočasových aktivit;
- poradenskou a informační činnost;
- pořádání kulturních a společenských akcí;
- poskytování dalších sociálních služeb.

Lze říci, že činnost této organizace je vlastně jedním velkým rozmanitým komunitním projektem.

Projekt komunitního bydlení byl ve svém počátku realizován v partnerství s dalšími organizacemi (občanské sdružení SPOLU CZ, občanské sdružení IQ Roma

³² Tato podkapitola je zpracována z informací zveřejněných na internetových stránkách DROM, romského střediska. Citováno 1. 7.2005. Dostupné z: <<http://www.drom.cz>> a výročních zpráv DROM, romského střediska 2000-2004. Dostupné z: <<http://www.drom.cz/download.php?sekce=4>>.

servis, Úřad městské části Brno-střed). Hlavním cílem projektu bylo zapojit místní romské komunity do přípravy a realizace celkové rekonstrukce bytového nájemního domu. Cílem bylo mj. umožnit romským rodinám odpracování dlužných částek na nájemném, poskytnout zejména sociálně slabým rodinám důstojné bydlení a zapojení romské komunity k aktivní spolupráci při řešení bydlení.

V současnosti projekt pokračuje v rámci sociálně právních služeb střediska. Zaměřuje se na posílení „domovní správy“ ve smyslu udržování pořádku v domě, hospodaření s vodou a energiemi, předcházení lichvě a hospodaření v domácnosti. Také byla zřízena dílna a hřiště, které spravuje samospráva a je k dispozici nájemníkům domu.

V rámci své činnosti, kterou lze označit od roku 2000 jako činnost rozšiřující projekt komunitního bydlení, nabízí DROM obyvatelům v nejbližším okolí a bytového domu Bratislavská č. p. 41 účast v následujících projektech:

Tradiční romská řemesla. Cílem projektu (od roku 2002) je podpora obnovy tradičních (i netradičních) romských řemesel, vytvoření pracovních míst apod. V rámci projektu se soustředila pozornost na košíkářství, výtvarné dekorativní techniky, ruční tkaní, čalounictví a práci s dřevem. Doplnkem tohoto projektu jsou Řemeslné dílny, které se soustřeďují na získání odborné kvalifikace pro práci v projektu Tradiční romská řemesla.

Projekt MIKROBUS (od roku 2005). Cílem projektu je vytvoření systému práce, který povede ke zvýšení zaměstnatelnosti sociálně vyloučených Romů. Projekt zasahuje i do dalších regionů. V podstatě jde o vytvoření nadregionální pracovní agentury, která bude kvalifikovaně pracovat se skupinou sociálně vyloučených příslušníků romské komunity. Projekt je realizován v partnerství s dalšími třemi organizacemi (tzv. rozvojové partnerství).

Projekt Podpora vzdělávání romské komunity (od roku 2004). Cílem projektu je podporovat formou doučování nebo finanční částkou prostřednictvím

spřízněného nadačního fondu děti a mládež ze slabého socioekonomického prostředí studující na základní nebo střední škole.

Romská folklórní hudba a tanec (od roku 2005). Projekt rozšiřuje činnost tanečního kroužku, který vznikl v rámci nabídky volnočasových aktivit za účelem podpory přirozeného talentu. Cílové skupině je nabídnuta výuka na hudební nástroje (klavír, housle, cimbál) a účast v tanečním kroužku, diferencovaném podle věku, tj. mohou jej navštěvovat děti do věku 18 let.

Komunitní centrum pro rodiny (od roku 2005). „Cílem projektu je navržení a pilotní ověření metod a technik sociální práce s romskými sociálně vyloučenými rodinami, které mají vést k prevenci sociálního vyloučení začínajících v romských rodinách s dětmi“ (Internetové stránky DROM, romského střediska. Citováno 1. 7. 2005. Dostupné z: <http://www.drom.cz>). Projekt vychází ze studie provedené Centrem pro studium integrace menšinových skupin při Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, která konstatuje, že v sociálně vyloučených romských rodinách jsou rodičovské funkce v řadě aspektů naplňovány způsobem, který nepřispívá k podpoře sociálního začlenění dětí a naopak ohrožuje jejich budoucí sociální integraci.“ (viz tamtéž) Projekt počítá s následující nabídkou:

- a) „poskytování nízkoprahových poradenských a informačních aktivit,
- b) zajištění terénní sociální práce (návštěvy doma),
- c) setkávání rodin s dětmi (s řízeným obsahem - zaměření na rozvoj rodičovských kompetencí),
- d) volnočasové aktivity (výlety, návštěvy kulturních a sportovních akcí apod.),
- e) tvorba metodických materiálů (6 metodických publikací + 1 souhrnná).“ (viz tamtéž)

V minulosti DROM, romské středisko realizovalo projekty zaměřené na terénní sociální práci (školení terénních sociálních pracovníků, medializace práce terénních sociálních pracovníků), výchovu a vzdělávání (protidrogová prevence, předškolní

příprava, výchova k toleranci a proti rasismu), přípravu pedagogických pracovníků (asistenti učitele, kurzy pro učitele), na kulturní aktivity a další projekty.

V rámci své pravidelné činnosti DROM, romské středisko organizuje:

- a) Volnočasové aktivity, tj. nízkoprahovou klubovnu (pro děti z ulice bez rozdílu věku), zájmové kroužky (taneční kroužek, košíkářský kroužek, výtvarná a řemeslná dílna, šicí dílna, PC kroužek, fotbalový kroužek), letní tábory, hry na hřišti, společenský klub (příležitost pro příjemné a kulturní posezení) a další jednorázové aktivity.
- b) Sociálně právní služby, tj. sociálně právní poradna (kombinace terénní sociální práce a odborného poradenství, činnost je zaměřena především na bydlení, sociální zabezpečení, rodinu, vzdělání, ochranu před diskriminací a cizineckou problematiku), komunitní bydlení a další projekty např. MICROBUS.
- c) Výchovu a vzdělání, tj. doučování žáků základních škol, spolupráci na vzdělávání terénních sociálních pracovníků, spolupráci s nadačním fondem Verda (poskytovatel stipendií studentům středních škol, kteří jsou ohroženi sociálním vyloučením).

10. 2. 2 Zhodnocení

V projektech realizovaných Dromem můžeme nalézt jeden společný cíl, jímž je ovlivňování prostředí života příslušníků romské komunity. Organizace se zaměřuje jak na děti a mládež, tak i na dospělé a také se snaží pracovat s rodinou jako celkem. Snaží se postihovat základní příčiny sociálního vyloučení. Projekty opět ukazují důležitost zapojení příslušníků romské komunity, potřebu specifického přístupu, spolupráci s institucemi veřejné správy a dlouhodobé působení. Také nalzáme v realizovaných projektech propojení pedagogiky (podpora vzdělávání, volnočasové aktivity) a sociální práce (sociálně právní poradenství, terénní sociální služby, práce s rodinou).

11. Příklady komunitních plánů

Na uvedených příkladech komunitních plánů je demonstrována složitost a naplnění stanovené metodologie této metody a také jejich přínos. Byly vybrány komunitní plány obcí vyznačující se výskytem romských komunit a aktivními nevládními neziskovými organizacemi v této oblasti. Jedná se o statutární město Ostrava a Ústí nad Labem.

11. 1 Komunitní plánování ve městě Ostrava

Statutární město Ostrava si nechalo zpracovat marketingovou agenturou Reskond a Co., s. r. o., výzkum na téma „Rozvoj sociálních služeb města Ostravy v reflexi jejich uživatelů“. Tento výzkum je základem pro komunitní plánování v katastru statutárního města Ostrava. Průzkum byl zacílen na následující skupiny: 1) seniory, duševně nemocné, mentálně postižené a ostatní zdravotně postižené; 2) společensky nepřizpůsobené občany; 3) romské etnikum; 4) rodiny vyžadující zvýšenou péči rodiny. Celkem bylo osloveno 531 respondentů (97 seniorů, 37 duševně nemocných, 47 mentálně postižených, 125 jiným způsobem zdravotně postižených; 90 respondentů z cílové skupiny č. 2; 91 respondentů z cílové skupiny č. 3 a 44 respondentů z cílové skupiny č. 4. Cílem průzkumu bylo zjistit postoje cílových (stávajících i potencionálních uživatelů) skupin k poskytovaným službám. Sběr dat byl realizován v jednom měsíci. Byl prováděn rozhovorem tazatele s respondentem podle standardizovaného dotazníku.

Při vyhodnocování dotazníku určeného pro cílovou skupinu č. 3 (romské etnikum) byly sledovány následující okruhy: současný způsob bydlení a postoj k tomuto bydlení, představa bydlení, důvody bydlení na ubytovně či hotelovém domě, soužití více generací, počet osob žijících v jedné domácnosti, dluh na nájemném a jeho řešení, současné a předchozí způsoby bydlení, hodnocení spolupráce s úřady, chybějící sociální služba, identifikace zdroje informací z oblasti sociálních služeb, pocit bezpečí v místě bydliště, spokojenost či nespokojenost v současné životní situaci, nejdůležitější

potřeby romského etnika, vzkaz lidem, kteří se zabývají poskytováním sociálních služeb v Ostravě.

Tento výzkum umožnil získat podrobnější data o situaci: v bydlení (což je jedna z velice problematických oblastí při práci s romskou komunitou); v přístupu na úřady a s kontakty s úředníky (které popsalo šedesát pět procent respondentů jakou špatně); v orientaci v sociálních službách (tento výzkum zjistil, že čtyřicet čtyři procent nebylo schopné z jejich pohledu chybějící službu identifikovat); v oblasti bezpečnosti (více než polovina respondentů uvedla, že se necítí bezpečně, jak v místě svého bydliště, tak i v dalších částech města). Mezi nejdůležitější potřeby respondenti uvedli bytové zázemí a finance, dále bezpečí a nejméně respondentů se vyslovilo pro vzdělání a zaměstnání.

Statutárnímu městu bylo doporučeno mj.:

- vytvořit vhodný informační systém, neboť u řady cílových skupin byla potřeba informací např. o sociálních službách;
- využít při sdělování informací uživatelům i potencionálním uživatelům sociálních služeb média;
- zřídit informační centrum, které by se specializovalo na oblast poskytovaných sociálních služeb;
- vzít v úvahu požadavky resp. potřeby romských rodin v oblasti bydlení;
- klást důraz na poradenské služby;
- při poskytování informací a komunikaci s klienty by měly být brány v úvahu tyto komunikační kanály: úřad, rodina a příbuzní, sociální pracovník;
- při úvahách o zajištění bezpečnosti by měl být brán v úvahu rozkol mezi Romy a ostatními skupinami (ostatní skupiny vnímají Romy jako nebezpečí a naopak).

11. 2 Komunitní plán ve městě Ústí nad Labem

Komunitní plán péče vznikl v roce 2000. Byl zpracován ve spolupráci se státními institucemi, Všeobecnou zdravotní pojišťovnou, Univerzitou J. E. Purkyně, Masarykovou nemocnicí, odbornou i laickou veřejností. Komunitní plán byl zpracováván v osmi pracovních koordinačních skupinách. Každá z koordinačních skupin byla zaměřena na jednu z cílových skupin staří občané – senioři, dlouhodobě duševně nemocní občané, osoby ohrožené drogou, mentálně postižené děti, děti a mládež, zdravotně postižení občané, etnické menšiny, občané v přechodné sociální krizi a občané společensky nepřizpůsobení. Celkem bylo zapojeno do konzultací komunitního plánu 109 subjektů působících v okrese Ústí nad Labem a 277 fyzických osob.

Z pohledu poskytovatelů služeb komunitní plán identifikuje jako nejdůležitější potřeby romské komunity: informovanost, ubytování/bydlení, zaměstnávání, vztahy, emoční podpora, bezpečnost, náplň volného času. Z nich nejvyšší prioritu získaly: informovanost, vztahy a emoční podpora.

Komunitní plán pro období 2000 – 2003 stanovil tyto cíle:

1. „Rozvoj sociálních programů pro zlepšení vzdělanosti a informovanosti etnických menšin s prioritou romské komunity:

- sociálně vzdělávací programy pro mateřské školy s větší kumulací dětí ze znevýhodněného sociokulturního prostředí,
- rozšíření počtu přípravných ročníků pro děti ze znevýhodněného sociokulturního prostředí,
- otevření škol rodičům dětí ze znevýhodněného sociokulturního prostředí,
- sociální prevence (socioterapeuté na vybraných základních školách),
- snížení počtu žáků ve třídách ve školách s větší kumulací dětí ze znevýhodněného sociokulturního prostředí,
- zřízení míst pedagogických asistentů na vybraných školách,

- zřízení komunitní školy při vytipované základní škole (večerní škola se speciální rekvalifikací pro dospělé populaci Romů),
- zefektivnění vzdělávání dětí z etnických menšin,
- podpora stávajících učebních oborů ze zvláštních škol nebo obdobných školských zařízení.

2. Rozvoj nových forem komunitní péče pro etnické menšiny s prioritou romské komunity:

- podpora a vznik center etnických aktivit,
- vznik komunitního terénního týmu.

3. Rozvoj sociálních programů na podporu zaměstnání občanů z etnických menšin s prioritou romské komunity:

- využití nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti,
- Malá řemesla - podpora zaměstnanosti a rozvoj účelných rekvalifikací,
- Zaměstnávání romských žen.

4. Zajistit koordinaci, plánování a vyhodnocování sociálních služeb v oblasti péče o etnické menšiny“ (město Ústí nad Labem, 2000:145-146).

11. 3 Zhodnocení

Komunitní plány pomáhají definovat cíle a rozvoj sociálně výchovných aktivit pro konkrétní skupiny občanů. To přispívá k efektivitě procesu sociální inkluze. Bohužel mnohé projekty zaměřené na sociální inkluzi romských komunit byly realizovány bez návaznosti na další aktivity a spíše docházelo k naplňování představ realizátorů projektů než skutečných potřeb cílových skupin. K tomuto závěru mě vedou osobní zkušenosti z hodnocení cca dvou set projektů podaných v různých grantových

programech ústředních orgánů státní správy. Na uvedených příkladech se však podařilo ukázat, že komunitní plán vytváří přehlednou mapu situace, potřeb cílových skupin, cílů i prostředků k jejich naplnění.

12. Komunitní vzdělávání a komunitní škola v práci s romskou komunitou

Nejprve je nutné vymezit termín komunitní vzdělávání, neboť se jedná o poměrně široký pojem a je možné k němu přistupovat různě.

12. 1. Komunitní vzdělávání

Komunitní vzdělávání můžeme definovat jako „proces, který zapojuje lidi bez rozdílu věku do života komunity tak, že uspokojuje jejich vzdělávací, sociální, kulturní nebo rekreační potřeby... Komunitní vzdělávání odpovídá myšlence občanské společnosti, kde další rozvoj stojí na aktivitě samotných lidí a ne na centralizovaném způsobu rozhodování“ (NEUMAJER. O. *Komunitní vzdělávání a komunitní školy*. Citováno 24. 6. 2005. Dostupné z: <www.zsangel.cz/kos/kvas.htm>).

Podle organizace Komunitní centrum je komunitní vzdělávání soubor „...činností a postupů, které členům komunity (jednotlivci, školy, veřejné i soukromé organizace, spolky atd.) vytváří prostor k tomu, aby se staly partnery při řešení potřeb dané komunity. Komunitní vzdělávání je založené na třech principech:

1. vzdělávání je celoživotní proces, tj. zprostředkování formálních a neformálních vzdělávacích aktivit;
2. zapojování členů komunity, tj. zapojování všech skupin komunity do života a prosazování demokratických procesů při rozhodování o místních záležitostech;

3. efektivní využití zdrojů, tj. omezení duplicitních služeb a aktivit s využitím vzájemné spolupráce“ (*Vymezení základní pojmů*. Citováno 24. 6. 2005. Dostupné z: ww.komunitnicentrum.cz/startphp?lg=cs&main_id=m2&sub_id=sl&clanek=1), pozn. autor neuveden).

Z pohledu dalších kontextů lze komunitní vzdělávání chápat jako (upraveno podle Lorenzová, in Kraus, Poláčková et. al., 2001: 137 – 138):

1. Vzdělávání členů komunity, kteří chtějí a mají chuť dění v komunitě pozitivně ovlivňovat. Z těchto lidí se stávají tzv. komunitní aktivisté. Toto vzdělávání realizují často nevládní neziskové organizace v konkrétní lokalitě jako počáteční impuls pro řešení místního problému nebo bez konkrétního cíle jako nabídka vzdělávacího kurzu, semináře. Příkladem jsou např. peer aktivisté nebo romští aktivisté.
2. Vzdělávání celé komunity. Jedná se o aktivity zaměřené na celou komunitu, jejichž cílem je komunitu informovat nebo přesvědčit běžnými dostupnými komunikačními prostředky.
3. Vzdělávání komunitních pracovníků formou výcviků a kurzů pro nejrůznější typy komunit, tj. od psychoterapeutických po místní.
4. „Další významnou dimenzí tohoto pojmu je získávání znalostí, postojů, dovedností a zkušeností, spjatých se životem v komunitě, jejími specifickými potřebami a které jsou ovlivněny nejen životním stylem, hodnotovou orientací, ale i náladami či předsudky komunity. V tomto informálním smyslu se komunitní vzdělávání podílí na formování identity jednice jako člena určité komunity a je dnes vnímáno rozporuplně: na jedné straně je respektováno nezadatelné právo např. minorit na vlastní, autentické životní vzorce, na straně druhé se požaduje, aby tyto vzorce nebyly na překážku v procesech socializace takových jedinců ve vztahu k majoritní společnosti“ (Lorenzová tamtéž, s. 137).

5. Procesy učení, které probíhají v rámci komunitních aktivit: sociální učení, získání informací a zkušeností, individualizace a integrace, tj. procesy které pomáhají naučit se pracovat s komunitou, realizovat některé komunitní činnosti, získávat nové postoje, pochopit ji a zapojit se do jejího života.

Za součást komunitního vzdělávání lze také považovat realizaci projektů, aktivit zaměřených na výchovu k občanství a demokracii, výchovu k toleranci apod. Tyto aktivity jsou průřezovými (horizontálními) tématy, které procházejí napříč řadou problémů a dotýkají se života celé občanské společnosti.

12. 2 Komunitní škola

Za komunitní školu v obecném slova smyslu lze označit v dnešním pojetí školu, kterou:

- „zřizuje obec,
- zřizuje určitá komunita,
- je velmi výrazně napojena na život lokální komunity,
- je škola založená na myšlence školní pospolitosti, obce“ (Lorenzová in Kraus, Poláčková et. al., 2001:139).

Pro potřeby této práce je stěžejní případ třetí, tj. škola napojená na život lokální komunity. Charakteristické pro tento typ školy je následující:

- chod školy a výuku neovlivňují pouze učitelé, ale i děti, rodiče a další členové komunity;
- školní prostory a škola sama je k dispozici pro celou komunitu – škola se snaží maximálně využít svých materiálních a lidských zdrojů;
- škola se snaží nabízet celoživotní vzdělávání, tj. nabízí vzdělávací akce pro všechny členy komunity bez rozdílu věku;

- škola vedle vzdělávání nabízí kulturní, rekreační, zdravotní a sociální program;
- škola úzce spolupracuje se samosprávou;
- škola se při realizaci aktivit otevírá spolupráci s dalšími organizacemi a institucemi;
- zapojuje se do mezinárodních projektů (podle NEUMAJER. O. *Komunitní vzdělávání a komunitní školy*. Citováno 24. 6. 2005. Dostupné z: <www.zsangel.cz/kos/kvas.htm> a Lorenzová, in Kraus, Poláčková et. al., 2001:139 – 141).

Samostatné vymezení komunitní školy nabízí Komunitní centrum, které tvrdí, že „posláním komunitních škol je zapojení maxima lidí a vytvoření prostoru pro generační, kulturní a sociální dialog, pro odpočinek a vzdělávání. Předpokladem je připravenost a ochota:

- být otevřena aktivitám nad rámec běžného provozu,
- rychle a kvalitně reagovat na veškeré potřeby obyvatel komunity,
- nabízet vysoký standard služeb,
- neustále pracovat na vlastním zdokonalování.

Často zmiňovanými potřebami komunity mohou být např. školení nezaměstnaných, mimoškolní aktivity dětí, vzdělávání osob určitým způsobem diskriminovaných na trhu práce (matky na mateřské dovolené, zdravotně postižení, příslušníci etnických skupin apod.), zvyšování kvalifikace a mnoho dalších“ (*Vymezení základní pojmu*. Citováno 24. 6. 2005. Dostupné z: ww.komunitnicentrum.cz/startphp?!lg=cs&main_id=m2&sub_id=sl &clanek=1), pozn. autor neuveden).

12. 3 Příklady některých projektů

O prosazení existence komunitních škol se výrazně zasadila svou grantovou politikou nadace Open Society Fund v Praze, která v posledních letech 1996 – 2005.

Dalšími nevládními neziskovými organizacemi, které přispěly k rozvoji komunitního vzdělávání a komunitních škol, jsou Nová škola, o. p. s., občanské sdružení Step by Step nebo Liga komunitních škol (od roku 2000). V letech 2000 – 2002 Nová škola o. p. s. realizovala projekt „Podpora komunitních škol“, realizovaný na základní škole (ZŠ) v Brně - Křenové, církevní ZŠ Přemysla Pittra v Ostravě - Přívoze, ZŠ v Praze - Havlíčkově náměstí a ZŠ v Ústí nad Labem - Předlicích. Nová škola, o. p. s., také realizuje letní školy komunitního vzdělávání, zabývá se dále vzděláváním romských pedagogických asistentů atd.

12. 3. 1 Základní škola v Předlicích³³

Jedná se o základní školu v městské části Ústí nad Labem, která se nazývá Předlice. Tato část města je mj. specifická tím, že se v ní nachází poměrně velká romská komunita. Tato škola se snažila uplatňovat principy komunitní školy již od roku 1991. Především se snažila o intenzivnější spolupráci s místní romskou komunitou. Prvními úspěchy této spolupráce byly snížené absence dětí a navštěvovanost nově nabízených mimoškolních volnočasových aktivit rodiči žáků i žáky samotnými.

V současné době na škole učí 17 pedagogů ve 14 třídách 191 žáků od 0 do 9 ročníku.

V rámci své činnosti škola realizovala/realizuje:

1. projekt „**Malá řemesla**“ škola realizuje od roku 2000 ve spolupráci s Úřadem práce v Ústí nad Labem a místním občanským sdružením Kheroro (domeček). Cílovou skupinou nezaměstnaní Romové. V rámci projektu byly vytvořeny tři řemeslné dílny (truhlářská, keramická a šicí). V současné době se pracuje na vytvoření modelu

³³ Tato kapitola zpracována dle Internetové stránky Základní školy v Předlicích – Pilotní projekty. Citováno 24. 6. 2005. Dostupné z: <<http://ustalost.cz/zspredlice/projekty.htm>>. Pozn. autor neuveden.

kvalifikačních kurzů. Dílny jsou také samozřejmě k dispozici pro výuku ve škole a jako nabídka volnočasových aktivit pro místní občany.

2. projekt „**Multikulturní výchova a vzdělávání**“ škola realizovala v roce 1992. Na počátku tohoto projektu byl zaměstnán pedagogický asistent a zřízen „nultý ročník pro děti s odloženou školní docházkou“. Projekt realizovala sama škola.

3. projekt „**Romští asistenti na škole v Předlicích**“ škola realizuje od roku 1993. V rámci tohoto projektu jsou zaměstnaní pedagogičtí asistenti (Romové) specializovaní na práci s romskými dětmi, kteří pomáhají učitelům v průběhu výuky a realizují také nabídku volnočasových aktivit. V roce 2000 působilo na této škole 5 romských pedagogických asistentů. Tento projekt měl také za cíl vytvořit pozitivní vzor Roma v pedagogickém procesu pro žáky školy. Projekt škola realizuje ve spolupráci s o. p. s. Nová škola.

4. projekt „**Rozvoj zájmových činností dětí**“ je realizován od roku 2001 a jeho cílem je nabízet žákům, bývalým žákům a jejich rodičům smysluplné využití volného času formou zájmových kroužků a činností. Došlo tak k vytvoření klubovny pro žáky a jejich rodiče. Projekt probíhá ve spolupráci s občanským sdružením Kheroro.

5. projekt „**Školní rádio**“ škola realizuje od roku 2000. Prostřednictvím rádia, která vysílá 2x denně mohou žáci školy prezentovat své nápady a názory a pouštět si oblíbenou hudbu.

6. projekt „**Občan – škola - obec**“ byl realizován v roce 1998. Iniciátorem projektu bylo Centrum komunitní práce a Magistrát města Ústí nad Labem, ZŠ Předlice, Centrum romistiky při Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a Centrum pro další vzdělávání učitelů J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Cílem projektu bylo nabídnout pro pracovníky ve školství semináře, které je seznámily s romskou menšinou.

7. projekt „**Začít spolu**“ byl realizován v letech 2000 – 2001 a cílem bylo vyškolit pedagogy pro využití nových metod vyučování a vybavení učebny školy.

8. projekt „**Ochrana životního prostředí v partnerských městech – spolupráce na vytvoření školních dvorů v Drážďanech a Ústí nad Labem**“. Projekt byl realizován v roce 1996. Cílem bylo vybudování víceúčelových hřišť.

Při ZŠ Předlice je také zřízeno Komunitní centrum, nabízející aktivity pro děti a dospělé. V centru je zaměstnán koordinátor a komunitní pracovník. Komunitní centrum vzniklo v roce 2003 s „cílem vytvořit pro občany Předlic místo, kde by mohli společně trávit svůj volný čas a vzdělávat se“. Škola poskytla prostory. Komunitní centrum nabízí sportovní aktivity, kroužky, filmová představení a jednodenní výlety. (Představení ZŠ v Předlicích je zpracováno z podkladů zveřejněných na jejích internetových stránkách).

13. Závěr

Cílem této práce bylo prokázat, že při procesu řešení sociálního propadu resp. sociálního vyloučení má svůj prostor sociální pedagogika. Zejména se jedná o aktivity, u kterých bychom mohli nalézt aspekty sociálně výchovného působení realizovaného převážně v terénu, zacílené na příslušníky romské komunity.

Sociálně výchovná práce v romské komunitě byla vymezena jako aktivity zaměřené na trávení volného času, prevenci, koordinaci společenských akcí a osvětovou činnost mezi dětmi a rodiči (Kraus, in Kraus, Poláčková et. al., 2001:30). Společným cílem všech těchto aktivit je „výchovná pomoc k zvládnání života a k svépomoci“ (Poláčková, in Kraus, Poláčková et. al., 2001:58-59).

Jako hlavní aktéři byli identifikováni:

- a) terénní sociální pracovník (v romských sociálně vyloučených komunitách),
- b) pedagogický asistent,
- c) sociální asistent
- d) kurátor pro děti a mládež,

- e) koordinátor komunitního vzdělávání/ komunitní pracovník
- f) krajský metodik komunitního plánování

U všech uvedených profesí bylo provedeno jejich vymezení a vyhledání prvků sociálně výchovného působení.

V případě **terénního sociálního pracovníka** bylo prozkoumáno 36 pracovních náplní a u 30 z nich byly hledané prvky nalezeny, jedná se o činnosti zaměřené na zabezpečení školní docházky, předškolní přípravy nebo vhodné trávení volného času, sociální prevenci, zdravotní a protidrogovou prevenci, vedení ke zdravému životnímu stylu, otázku hygieny a vedení domácnosti.

U **asistenta pedagoga** a dalších profesí se vycházelo zejména z publikovaných pramenů. Předmětem jejich činnosti je pomoc žákům při jejich aklimatizaci na školní prostředí, pomoc při vlastní výchovné činnosti, v komunikaci se žáky, s rodiči žáků a spolupráce s romskou komunitou v místě školy.

Sociální asistent. Na základě studia odborné literatury bylo zjištěno, že dochází k určitému překrývání pracovní činnosti s terénním sociálním pracovníkem a tímto průnikem je práce s dětmi a realizace preventivních aktivit a programů.

Kurátor pro děti a mládež je specializovaný pracovník, v jehož pracovní činnosti nalzáme prvky sociálně výchovného působení při poskytování pomoci při řešení rodinných, osobních a sociálních problémů a realizaci sociálně výchovných pobytů a táborů.

Koordinátor komunitního vzdělávání/komunitní pracovník byl zařazený mezi aktéry sociálně výchovného působení, neboť se podílí na tvorbě komunitního plánu zejména tím, že pomáhá komunitě definovat potřeby a cíle. Z praxe je známo, pokud jde o romskou komunitu, mezi potřebami a cíli se vždy vyskytuje řešení trávení volného času s dětmi, jejich vzdělávání atd. Často je komunitní pracovník ten, který pomáhá s realizací komunitního plánu.

Krajský metodik komunitního plánování je specializovaný pracovník, jehož cílem je podpora komunitního plánování resp. komunitního plánování sociálních služeb v návaznosti na zákon o sociálních službách. Do okruhu sociálních služeb patří i pedagogické aktivity, které řadíme do jednoho ze tří druhů sociálních služeb – služby sociální prevence.

Komunitní škola se vyznačuje od ostatních škol tím, že je přímo napojena na život místní komunity. Do chodu školy tak vstupují vedle zaměstnanců i další občané (členové komunity), kapacity školy jsou nabízeny členům komunity a jsou jim školou také nabízeny různé vzdělávací aktivity vč. kulturních, rekreačních, zdravotních a sociálních programů. Komunitní škola výrazně podporuje, posiluje a rozvíjí život v komunitě skrze aktivity.

Komunitní plánování sociálních služeb je v rámci terénní sociálně výchovné práce podpůrný proces, který pomáhá formulovat potřeby členů komunity a plánovat jejich naplnění v oblasti sociálních služeb. Tato metoda se odvíjí od komunitního plánování.

Závěrem lze konstatovat, že stanovený cíl práce se podařilo naplnit, neboť byly identifikovány základní prvky sociálně výchovného působení a jeho hlavní aktéři. V průběhu vytváření této práce se ukázalo jako velice vhodné, pokud je to jen trochu možné, využívat při práci s romskou komunitou i v rámci sociálně výchovného působení metody komunitní práce a komunitního plánování. Byly popsány modely komunitní práce s dětmi a dospělými, které se opírají o zkušenosti komunitních pracovníků, což je s ohledem na obtíže při práci s romskou komunitou přínosné. Prezentované příklady komunitních plánů a komunitních projektů vč. komunitního vzdělávání toto zcela jasně potvrzují. Komunitní plány pomáhají definovat potřeby, cíle a rozvoj sociálně výchovných aktivit. To přispívá k efektivitě sociální inkluze. U představených komunitních projektů nevládních neziskových organizací nebo škol se podařilo nalézt společný cíl, kterým je ovlivňování prostředí života příslušníků romské komunity za jejich spoluúčasti.

RESUMÉ

Práce se zaměřuje na problematiku práce v romské komunitě přesněji na terénní sociálně výchovnou práci v romské komunitě. Zaměření práce napovídá, že na práci s romskou komunitou je nahlíženo, na prvním místě, skrze sociální pedagogiku a sociální práci. Cílem práce je hledání aspektů sociálně výchovného působení realizovaného převážně v terénu zacíleného na příslušníky romské komunity na prvním místě v oboru sociální pedagogiky a také sociální práce.

Práce popisuje počátky terénní sociálně výchovné práce na Slovensku a v Čechách, specifika romské komunity, přístupy práce s dětskými a dospělými členy romské komunity, princip a užití komunitního plánování a komunitního přístupu v práci s romskou komunitou v praxi.

Jako hlavní aktéry terénní sociálně výchovné práce identifikuje terénního sociálního pracovníka (v romských sociálně vyloučených komunitách), pedagogického asistenta, sociálního asistenta, kurátora pro děti a mládež, koordinátora komunitního vzdělávání/ komunitního pracovníka, krajského metodika komunitního plánování.

V práci se seznámíte s vymezením těchto základních pojmů: integrace, majorita, majoritní společnost, sociokulturní handicap, znevýhodňující sociokulturní prostředí, sociální vyloučení, sociální inkluze, komunitní plánování, komunitní plánování sociálních služeb, komunitní škola.

RESUME

The thesis is aimed at the issue of socio-educational streetwork in Roma Community. As the title of the thesis shows, the streetwork in Roma community is perceived first of all through social pedagogy and social work. The objective of the paper is to seek aspects of socio-educational relief in the field targeted at the members of Roma community in area of social pedagogy and social work.

The paper describes the beginnings of social and educational street work in Slovakia and the Czech Republic, specificities of Roma, different approaches in the work with children and adults, principles and applications of community planning and community based approach in everyday work with Roma community in the field.

The paper identifies the social streetworker (working in Roma socially excluded localities), pedagogical assistant, social assistant, curator for children and youth, coordinator of community education, and regional coordinator of community planning of social services to be crucial actors in social and educational streetwork.

The thesis brings the definition of basic terms in respective area: integration, majority, majority society, socio-cultural handicap, disadvantaging socio-cultural environment, social exclusion, social inclusion, community planning of social services and community school.

S o u h l a s

Souhlasím s půjčováním diplomové práce.

Podpis:.....

Seznam použité literatury:

BALVÍN, J. Výchovné a vzdělávací programy pro romské děti (Možnosti multikulturní výchovy). *Pedagogická orientace*, 1996, č. 20, s. 77 – 83. ISBN 1211-4669,

BARŠOVÁ, A. *Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice*. Praha : Open Society Institute, 2001.

BEDNÁŘOVÁ, Z., LUBOMÍR, P. *Slabikář sociální práce na ulici*. Brno : Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-148-8.

DAVIDOVÁ, E. K současným změnám romského společenství, jeho postavení a způsobu života. *Pedagogická orientace*, 1997, č. 2, s. 63 - 69. ISBN 1211-4669.

FARKAŠ, I. Organizácia práce krajských a okresných sekretariátov pre cigánských obyvateľov. In *Záznam vybraných prednášok prednesených na krajských školeniach pracovníkov sekretariátov komisií rád KNV a ONV pre otázky cigánských obyvateľov, ktoré se uskutečnili v septembri a októbri 1976*. Bratislava: Ministerstvo práce a sociálnych vecí SSR, 1977.

FRIŠTENSKÁ, H., HAIŠMAN, T., VÍŠEK, P. *Souhrnné závěry*. In. KOL. *Romové v České republice*. Praha : Socioklub, 1999. ISBN 80-902260-7-8 (str. 473-570).

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha : Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

HAVRILOVÁ, I. Odporúčania pre komunitnú prácu s dospelou časťou komunity. In. *Príručka objavovateľa stratených uzemí. Manuál pre všetkých, ktorí sa venujú komunitnému rozvoju*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2003, s. 145 – 151, ISBN 80-89008-15-1.

HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Člověk v tísni, 2002.

HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Několik poznámek k hodnotám Romů*. In. KOL. *Romové v České republice*. Praha : Socioklub, 1999. ISBN 80-902260-7-8 (str. 16 – 66).

KOLEKTIV AUTORŮ. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. Realizoval GA&C, s. r. o. a Nová škola o. p. s.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Co se osvědčilo? Úspěšné romské projekty ve střední a východní Evropě*. Praha : Partners Czech, 2003. ISBN 80-239-0362-4

KOLEKTIV AUTORŮ. *Obce, města, regiony a sociální služby*. Praha : Socioklub, 1997. ISBN 80-902260-1-9.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Průvodce procesem komunitního plánování sociálních služeb*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004. ISBN 80-86878-03-1

KOLEKTIV AUTORŮ. *Průručka objevovatel'a stratených uzemí. Manuál pre všetkých, ktorí sa venujú komunitnému rozvoju*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2003, s. 9 – 23, ISBN 80-89008-15-1.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Překročit zdi. Lidé ze Stolpinova si berou na starost svou komunitu*. Praha : Osmium, 1998. ISBN 80-902081-7-7.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Příčiny, podmínky a možnosti prevence sociálně patologických jevů u romské populace v ČSSR*. Praha : Československá sociologická společnost při ČSAV, 1986. (Určeno pouze pro vnitřní potřebu účastníků semináře a členů hlavního výboru ČSSS při ČSAV).

KOLEKTIV AUTORŮ. *Rozvoj sociálních služeb města Ostravy v reflexi jejich uživatelů*. Ostrava : Respond a Co, 2003.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Úvod do terénní sociální práce*. Brno : Drom - romské středisko, 2002.

KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jakou součást profese*. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-318-8

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et al. *Člověk-prostředí-výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno : Paigo, 2001. ISBN 80-7315-004-2

MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha : SLON, 2002. 3 vyd. ISBN 80-86429-08-3.

MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha : SLON, 1999. ISBN 80-85850-61-3.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2003, ISBN 80-7178-549-0.

MÜHLHPACHR, P. *Sociální práce*. Brno : Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3323-1.

NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti*. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.

NAVRÁTIL, P., ŠIMÍKOVÁ, I. *Komunitní sociální práce jako nástroj boje proti sociálnímu vyloučení: příklad „Strategie sociální inkluze Romů v Brně“*. *Sociální práce*, 2003, č. 4, s. 76 – 104. ISSN 1213-6204.

PELIKÁN, J. *Výchova pro život*. Praha : ISV, 2004. 2 vyd. ISBN 80-85866-23-4.

ŘÍČAN, P. *Socializace romských dětí ve škole*. *Pedagogická orientace*, 1997, č. 2, s. 40 – 54. ISSN 1211-4669.

SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. Praha : Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-647-3

ŠEVČÍKOVÁ, S. Sociální práce s Romy prizmatem hodnot Romů. *Sociální práce*, 2003, č. 4, s. 105 – 118. ISSN 1213-6204.

ŠIŠLÁKOVÁ, M. Podmínky výchovy v romských sociálně vyloučených rodinách a prevence delikvence romských adolescentů. *Sociální práce*, 2005, č. 4, s. 68 – 84. ISSN 1213-6204.

ŠOTOLOVÁ, E. *Vzdělávání Romů*. Praha : Grada, 2001. 2. vydání. ISBN80-247-0277-0.

ŠTVERÁK, V. *Obecná a srovnávací pedagogika*. Praha : Karolinum, 1999. 2. vydání. ISBN 382-140-99.

TOMÁNKOVÁ, P. Odporúčania pre komunitnú prácu s deťmi. In. *Príručka objavovateľa stratených uzemí. Manuál pre všetkých, ktorí sa venujú komunitnému rozvoju*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2003, s. 151 – 158, ISBN 80-89008-15-1.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-678-0.

VASKOVÁ, V., ŽEŽULA, O. *Komunitní plánování – věc veřejná*. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2002. ISBN 80-86552-30-6.

VÍŠEK, P. Aktuální otázky života romských obyvatel v ČSSR. In *Příčiny, podmínky a možnosti prevence sociálně patologických jevů u romské populace v ČSSR. Sborník příspěvků*. Český Krumlov : Československá sociologická společnosti při ČSAV Praha, 1986, s. 6 – 23.

VYŠÍN, J. Péče společnosti o cikánské obyvatelstvo v České socialistické republice. In *Sborník ze semináře: Teoretické a metodologické otázky výchovné práce s cikánskými občany v socialistické společnosti - Praha 1979*. Praha : Kulturní dům hl. města Prahy, 1979.

ZATLOUKAL, L. Komunitní plánování sociálních služeb v obcích – střet organizačních kultur? *Sociální práce*, 2006, č. 3, ISSN 1213-6204.

Vládní dokumenty a legislativa

Informace o využití finančních prostředků na Podporu projektů integrace romské komunity v roce 2001, vzata vládou ČR na vědomí 4. dubna 2002.

Koncepce romské integrace 2004. Usnesení vlády č. 607 ze dne 16. června 2004

Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy čj. 25484/200-22.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných

Zpráva o stavu romských komunit v České republice 2004 a Koncepce romské integrace 2005. ISBN 80-86734-49-8 (Usnesení vlády č. 532 ze dne 4. května 2005)

Elektronické zdroje

DAVIDOVÁ, E. *Co se zachovalo a co se změnilo?* 26. 2. 2000. Citováno 25. 3. 2005. Dostupné z: <www.romove.cz/cz/clanek/18387>.

Internetové stránky DROM, romského střediska. Citováno 1. 7. 2005. Dostupné z: <<http://www.drom.cz>>

Internetové stránky Základní školy v Předlicích – Pilotní projekty. Citováno 24. 6. 2005. Dostupné z: <<http://ustalost.cz/zspredlice/projekty.htm>>. Pozn. autor neuveden.

NEUMAJER. O. *Komunitní vzdělávání a komunitní školy*. Citováno 24. 6. 2005. Dostupné z: <www.zsangel.cz/kos/kvas.htm>. Pozn. datum neuvedeno.

Romská rodina. 26. 2. 2000. Citováno 25. 3. 2005. Dostupné z: <www.romove.cz/cz/clanek/18387>. Pozn. autor neuveden

Vymezení základní pojmu. Citováno 24. 6. 2005. Dostupné z: <www.komunitnicentrum.cz/startphp?lg=cs&main_id=m2&sub_id=sl &clanek=1>. Pozn. autor neuveden.

Výroční zprávy DROM, romského střediska 2000 až 2004. Dostupné z: <<http://www.drom.cz/download.php?sekce=4>>

Nepublikované zdroje

Pracovní náplň kurátora pro děti a mládež Úřadu městské části Praha 14.

Závěrečná zpráva projektu „Dvoustupňový vzdělávací program pro terénní sociální pracovníky“. Brno: Drom, romské středisko, 2003.

PŘÍLOHY